

BARTA LÁSZLÓ
BALASSY ILDIKÓ

A ZENTAI CSATA

ZENTAI MONOGRAFIA FÜZETEK

A ZENTAI CSATA

BARTA LÁSZLÓ

**Az 1697. évi zentai csata
a Spanyol Államtanács irataiban**

BALASSY ILDIKÓ

A zentai Eugen-szobor regénye

ZENTAI MONOGRÁFIA FÜZETEK – GRADA ZA MONOGRAFIJU SENTE

37. füzet

A ZENTAI CSATA

Barta László: Az 1697. évi zentai csata a Spanyol Államtanács irataiban
Balassy Ildikó: A zentai Eugen-szobor regénye.

Kiadó: Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre, Zenta, Tito marsall tér 1.

Szerkesztőbizottság:

Szloboda János fő- és felelős szerkesztő, Fodor István, Hajnal Jenő

Lektor és korrektor: Szloboda János.

Műszaki szerkesztő: Fodor István.

Számítógépes előkészítés: Harmat Szilvia

Nyomda: LOGOS Grafikai Műhely, Tóthfalu

Formátum: B/5

Példányszám: 800

Zenta, 1995

ISBN 86-7082-001-3

Megjelent a Magyar Köztársaság Művelődési és Közoktatási Minisztériumának anyagi támogatásával.

CIP-Katalogizacija u publikaciji
Библиотека Матице српске, Нови Сад

355.331(436) : 929 Eugen von Savoyen
725.94 (497.113 Senta) : 929 Eugen von Savoyen
930.85 (497.113:945.11)
949.711.3 Senta "1697"

BARTA, László

A zentai csata : Az 1697. évi zentai csata a Spanyol Államtanács irataiban / Barta László ; A zentai Eugen-szobor regénye / Balassy Ildikó. - (Zenta : Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre, 1995) (Tóthfalu : Logos). - 52 p. : ill. : 24 cm. - (Zentai Monográfia Füzetek / Grada za monografiju Sente : 37 füz.) Példányszám 800. - Rezümé magyar, szerb, német és angol nyelven.

ISBN 86-7082-001-3

1. Gl. stv. nasl. 2. Balassy, Ildikó a) Evgenije Savojski (1663-1736) - Biografija - Spomenici b) Kulturna istorija - Madari u Vojvodini c) Senta - Istorija - 1697
90002951

**AZ 1697. ÉVI ZENTAI CSATA A SPANYOL
ÁLLAMTANÁCS IRATAIBAN**

A szerző 1985. évi spanyolországi levéltári kutatásai során a Simancasi Országos Levéltárban feltárta a zentai csatára vonatkozó korabeli iratokat. Ezek mikrofilm-másolatai megtalálhatók a Magyar Országos Levéltárban, rövid kivonatai pedig megjelentek a Buda visszavívásának 300. évfordulójára megjelent hatalmas kiadványban (*Buda expugnata 1686. Europa et Hungaria 1683-1718. A török kiűzésének levéltári forrásai I - II. Budapest, 1986. Szerkesztette: Bariska István, Haraszi György, Varga J. János. Ebben: Barta László, Kalmár János, Pap Gáborné: Spanyol Királyság. II. kötet, 919 - 953. lap*). Az itt teljes terjedelemben közölt iratok fénymásolatai a Zentai Történelmi Levéltárban vannak.

Bécs 1683. évi sikertelen török ostroma után, 1684-ben XI. Ince pápa kezdeményezésére létrejött a Szent Liga, és megkezdődött Magyarország felszabadítása a török hódoltság alól. Az európai keresztény hatalmak egy része hadviselő félként, más része önkéntesekkel és pénzségéllyel vette ki részét a közös küzdelemből. Spanyolországot dinasztikus és hatalmi érdekei megakadályozták abban, hogy reguláris hadsereget küldjön a magyarországi hadszíntérre. Iszlámmellenes hagyományai, földközi-tengeri érdekeltségei és családi kapcsolatai azonban arra készítették, hogy Habsburg II. Károly spanyol király hatalmas összegekkel és önkéntesekkel támogassa unokafivérét, I. Lipót német - római császárt és magyar királyt.

A spanyol önkéntesek különösen a Buda elleni első, 1686. július 13-i rohamban tűntek ki halált megvető bátorságukkal, de a felszabadító háború későbbi csataiban is hősiessen helytálltak. Közülük sokan e hazában telepedtek meg - Nagybecskerekén spanyol kolóniát hoztak létre, mások érdemeik alapján fényes pályát futottak be a császári vagy a spanyol hadseregben.

•

A spanyol uralkodó és külügyi kormánya, az Államtanács élénk figyelemmel kísérte a magyarországi eseményeket. A Bécsben akkreditált spanyol követ azonnal tájékoztatást kapott a császár valamelyik miniszterétől, olykor közvetlenül magától a császártól vagy az egyesült keresztény hadseregek fővezérértől, a Portán tárgyaló követektől, vagy esetleg saját ügynökeiktől. A kitűnően tájékozott spanyol követek - Burgomayne márki és János solsonai püspök - az európai események és hatalmi viszonyok tökéletes ismeretében az európai helyzetbe ágyazva elemezték a hadiesemények várható következményeit, és igen nagy befolyást gyakoroltak saját

uralkodójukra és a császárra is. Ekkor Spanyolország már hanyatló nagyhatalom volt, beteg, trónörökös nélkül halni készülő királyával, szomszédjában a spanyol trón megszerzésére készülő XIV. Lajos Franciaországával, az elháríthatatlanul közeledő spanyol örökösödési háborúval. A felelős spanyol államférfiak Lipót császárban látták országuk fő támaszát, a bécsi uralkodó pedig Franciaország ellen számított II. Károly maradék erejére.

A bécsi spanyol követ a hírek vétele után azonnal levélbe foglalta jelentését, mellékelte hozzá a királynak szóló császári, hadvezéri vagy ügynöki levelet, és a rendes postai úton vagy rendkívüli gyorspostával a császár tartományain keresztül elküldte valamelyik itáliai spanyol tartomány kikötőjébe, ahonnan hajó vitte tovább Hispániába, hogy ott partot érve ismét lovas posta juttassa el Madridba.

A fővárosban a követi jelentést az államtitkárnak kézbesítették. Ő rövid kivonatot készített a tartalmáról, és lefordította hivatalában az idegen nyelvű leveleket, majd tájékoztatta uralkodóját azok tartalmáról. A király kítűzte az időpontot, amikor az Államtanácsnak meg kell tárgyalnia a követjelentést, és javaslatot kell tennie a válasza és a vele kapcsolatos intézkedésre. Az Államtanács ülésjegyzőkönyvet vezetett, s az uralkodóra bízta a döntést. A királyi elhatározás szerint az államtitkár határozatot szövegezett meg a tennivalókról.

A Simancasi Országos Levéltár (Archivo General de Simancas), ahol ezeket a becses dokumentumokat őrzik, egyike a spanyol országos, központi, történelmi levéltáraknak. Ebben az archivumban őrzik az egységes Spanyolország kormány szerveinek iratait a 15. század végétől a 18. század végéig. Simancas kb. 1500 lakosú városka Ó-Kasztília északnyugati részén, Valladolidtól 10 km-re. Maga a levéltár egy 15. századi várkastélyban van immár 450 esztendeje. Mintegy 76 000 iratcsomója és kötete közül a számunkra legfontosabb irategyüttes az Államtitkárság (Secretaría de Estado), valójában az Államtanács (Consejo de Estado), tehát a külügyi kormányzat anyaga, ebben is a Németországi ügyek (Negociaciones de Alemania) nevű sorozat. Ebben jól tükröződik az Államtanács működési mechanizmusa: részei a Levelezés (Correspondencia), Tanácsulési jegyzőkönyvek és követi levelek (Consultas y cartas), Tanácsulési jegyzőkönyvek, rendeletek, feljegyzések (Consultas, decretos, notas).

Az Államtanács tagjai Spanyolország legelőkelőbb egyházi és világi méltóságai voltak. Bölcs férfiak, akik tudtak és mertek vitatkozni, s véleményüket királyuk is tiszteletben tartotta. Reszkető kézzel írta a jegyzőkönyvekre: Ahogy tetszik (Como parece). A királyi döntések - tulajdonképpen az államtanácsi ajánlások - mindig az egyetemes keresztény érdekeket, ezeket szűkítve s spanyol és a császári érdekeket tartották szem előtt, többnyire franciaellenes éllel, nem sokat törődve a magyarság vagy a délszláv népek külön érdekeivel.

A zentai csatával foglalkozó dokumentumok a II.Estado című levéltári fond 3940. iratcsomójában vannak.

Az 1697. évi zentai csata részletes történetét magának a győztes hadvezérnek, Savoyai Jenő hercegnek a leveleiből ismerjük (*Militärische Korrespondenz des Prinzen Eugen von Savoyen 1697 - 1698. Bécs, 1876 és Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. II. köt. Wien, 1876*). Ezekhez a művekhez ma már rendkívül nehéz hozzájutni, magyar nyelvű, teljes fordításukkal még mindig adós a történettudomány. Dudás Gyulának *A zentai csata című műve, amely Zentán jelent meg 1885-ben*, a jelentés több részletét idézi magyarul s olykor a lábjegyzetekben franciául - talán föllelhető még néhány példányban. *A magyar nemzet története című milleniumi sorozat (szerkesztette Szilágyi Sándor) hetedik kötete. A Magyarországi története I. Lipót és I. József korában (írta Acsády Ignác, Bp. 1898)* ugyancsak ebből az első kézből való forrásból vezeti le a hadjárat és az 1697. szeptember 11-i ütközet történetét.

Magának a csatának a leírása nem feladata ennek a dolgozatnak. Az olvasó azonban most első ízben magyar nyelvű, teljes fordításban - bár nem az eredeti francia nyelvű levélből, hanem annak hevenyében készült spanyol átültetéséből - magától a győztes hadvezértől, tehát a leghitelesebb helyről kapja kézbe. A hadjárat és a csata leírása természetesen nem tartalmaz eddig ismeretlen, új elemet.

Az 1697. szeptember 11-i zentai győzelem hírével Vaudemont herceg 12-én patant lóra, és 14-én érkezett az udvarba. A császár miniszterei azonnal értesítették róla írásban a spanyol követet, sőt I. Lipót este személyesen is megerősítette a jó hírt. János püspök, a bécsi spanyol követ azonnal levelbe foglalta értesüléseit, és gyorspostával Milánón keresztül Madridba küldte. A követ már az első pillanatban fölfigyelt arra, hogy a Hollandiában folyó béketárgyalásokra milyen - Spanyolországra nézve is - kedvező hatást gyakorolhat a császári fegyverek győzelme (*1. dokumentum*). 16-án újabb levelet is írt, ez azonban nincs meg a levéltárban. A következő napok egyikén Bécsbe érkezett Dietrichstein ezredes Savoyai Jenő herceg jelentésével és a hadizsákmány leglátványosabb részével: a zászlókkal és a díszes sátrakkal. János püspök megparancsolta, hogy a fővezér levelét azonnal fordítsák spanyolra, hogy a császár gyorspostájával együtt küldhesse el Madridba (*5. dokumentum*). Lipót ugyanis Ebersdorfbán, 1697. szeptember 16-án kelt latin nyelvű levelében tudatta unokafivérével, II Károly spanyol királlyal a győzelem hírét. A követ 19-én írta meg jelentését (*4. dokumentum*), és csatolta hozzá a császár latin nyelvű levelét eredetiben (*6. dokumentum*) és a herceg jelentését spanyol fordításban (*5. dokumentum*), valamint saját 16-i levelének másolatát, kiegészítve a veszteségek adataival (*3. dokumentum*). Követi levelében beszámol arról is, hogy a császárnak tetszik az a javaslat, hogy a sereg azonnal Temesvár ellen forduljon, s csak a következő évben ostromolja meg Belgrádot. (Temesvár török védőit azonban Belgrádból megerősítették, ezért Jenő herceg Boszniába nyomult, és egészen Szarajevóig tört előre, onnan novemberben tért meg győztes hadaival. 1698-ban betört ugyan a Temesközbe, de hadjáratát a béketárgyalások megkezdése miatt félbeszakította.)

A gyorsposta október 7-én érkezett meg Madridba Solsona püspökének szeptember 14-i levelével. Don Crispin González de Botello államtitkár vette kézhez, rövid kivonatot írt a hátlapjára, és a király elé terjesztette. Az október 10-én kelt rendelet értelmében az Államtanács 12-én tárgyalta meg a követjelentést. (2. dokumentum. A jegyzőkönyvben említett melléklet hiányzik a szerző másolataiból).

A következő gyorsposta csak október 31-én jutott el Madridba: talán kedvezőtlen szelek fújtak a tengeren. Don Crispín azonnal előkészítette tárgyalásra a leveleket, és a király utasítására kigyűjtötte a levéltárban azokat a győzelmeket, amelyeknek alkalmával az uralkodó díszkivilágítást és hálaadó szentmisét rendelt el. Ezek Esztergom 1685., Buda 1686., Dárda 1687. és Belgrád 1688. évi felszabadítása voltak. (Ezt az iratot is elmulasztotta lemásoltatni a szerző.) Az Államtanácsot november 2-án délutánra hívatta össze az uralkodó. A tanács két kivilágítást és gratuláló levelet javasolt, II. Károly három kivilágítást rendelt el november 25-26-27-ére, ő maga nyitott hintón hajtattott az Atochai Miasszonyunk templomába hálaadó misére, és levélben fejezte ki örömét és jókívánságait a császárnak (7. dokumentum). A spanyol udvar tehát azonnal fölismerte a zentai győzelem döntő jelentőségét. Helyesen: 1697-ben a franciák a ryswijki béke, 1699-ben a törökök a karlócai béke megkötésére kényszerültek.

Végül következzenek maguk a dokumentumok a szerző fordításában. A könnyebb megértés céljából a korabeli szokás szerint rendkívül hosszú mondatok eredeti központozását megváltoztattuk. A személy és földrajzi nevek eredeti írásmódját kerek zárójelben adjuk meg. A szükséges kiegészítést, magyarázatot szögletes zárójelbe foglaltuk. A rövidítéseket feloldva közöljük.

DOKUMENTUMOK

(1) János solsonai püspök, bécsi spanyol követ 1697. szeptember 14-én kelt levele királyához, II. Károlyhoz

Uram

Ma, a folyó hónap 14-én érkezett ebbe az udvarba Vaudemont (Baudemont) herceg, akit Savoyai Jenő (Eugenio de Saboya) herceg a legnagyobb gyorsasággal küldött Magyarországról (Vngria) annak a győzelemnek az örömhírével, amelyet a császári hadak arattak az ottománok ellen e hónap 11-én délután. Tudatom Felségeddel - Isten óvja - ezt a hírt a császári miniszterek írásbeli közlésével együtt, amelyet ma este a császár úr szóban is megerősített. Ő császári fensége postát küld a kedvező hírrrel Hágába (Haya), abban a meggyőződésben, hogy nagyon jó visszhangja lesz a béketárgyaláson, amely jelenleg igen kritikus állapotban van, amint arról majd Felséged értesülni fog Don Francisco Bernardo Quirostól. Megértem, mit is gondol ő császári fensége, amikor gyorspostán közli Felségeddel hadainak ezt a szerencséjét: biztosítom Felségedet, az isteni gondviselés csodájának tisztelhetjük. Mert minden katonai parancsnok véleménye szerint Magyarország ügyei egyik esztendőben sem voltak gyengébb és zavarosabb állapotban, és sohasem volt alaposabb ok a félelemre. Isten inkább nézte a császár öfensége hitét, kegyességét és bizakodását, mint minisztériumának restségét és nemtörődömségét. Nagy hálával tartozunk neki, mert egyszer sújt, máskor megvigasztal bennünket. Ha előbb, mintsem a császár úr értesítene, fontos hírek érkeznének ennek a nagyszerű győzelemnek a folyamányáról, értesítem rólok Felségedet más tudósításomban. Közben ezt elküldöm gyorspostával Leganes márkinak, aki, remélem, igyekezni fog, hogy a legnagyobb gondossággal eljuttassa Felségednek, hogy ne késlekedjék az örömhír. Isten óvja Felséged katolikus és királyi személyét sok esztendőig, amint óhajtom, s amint a kereszténységnek szüksége van rá.

Bécs (Viena), 1697. szeptember 14.

F. János. Solsona püspöke
(F. Juan. obispo de Solsona)

Simancas, Estado, leg. 39-40, sin fol. Spanyol nyelvű, eredeti kézirat.
[A levél hátoldalán az államtitkár által készített kivonat:]

Bécs

Főlségednek

1697

Solsona püspöke, szeptember 14., érkezett október 7-én [Olvashatatlan, rövidített név] postájával.

Jelentést küld a császár úr hadainak győzelméről, amelynek örömhírét Vaudemont herceg vitte meg abba az udvarba Savoyai Jenő herceg utasítására. A császár őfelsége ugyanazon a napon gyorspostát küldött Hágába ezzel a hírrel, abban a meggyőződésben, hogy jó visszhangja lesz a béketárgyaláson. [A király megjegyzése:]

Tudomásul.

Simancas, Estado, leg. 39-40, sin fol. Spanyol nyelvű, eredeti kézirat.

Señor

El 14 del cor^{te}. Se ha llegado a esta
Corte el Príncipe de Baudemont
enviado a toda diligencia de Ordeña
del Príncipe Eugenio de Saboya con
la feliz noticia de la Victoria, que han
logrado las Armas Cesáreas contra
las Otomanas a los 11 de este mes por
la tarde.

János püspök, bécsi spanyol követ jelentésének első oldala a zentai csatáról

(2) A spanyol Államtanács 1697. október 12-i ülésének jegyzőkönyve

[Jelen vannak az Államtanács tagjai :]

Portocarrero bíboros

Maniera márki

Villafranca márki

Uram

Látta a Tanács Solsona Püspökének ide zárt, szeptember 14-i levelét, amelyben jelentést tesz arról a győzelemről, amelyet a császári haderők arattak az ottománok ellen ugyanannak a hónapnak a 11. napján, nagy kárára a törököknek és igen kis veszteségével a császáriaknak. Ennek a körülményei kitűnnek a csatolt beszámolóból, amelyet, mint mondja, a miniszterek tájékoztatásából és a császár szavaiból ismert meg.

A Tanács úgy véli, a püspök olyan választ kapjon, hogy Felséged nagyon örül ennek az oly dicsőséges győzelemnek, és hogy Felséged továbbra is várja az újabb híreket ennek a szerencsés eseménynek az eredményéről.

Fölséged meg fogja parancsolni, mivel szolgáljuk.

Madrid, 1697. október 12.

[A tanácsosok kézjegyei]

[A jegyzőkönyv hátlapján az államtitkár kivonata:]

Hivatalból. Madrid, 1697. október 12.

Elrendelve 10-én.

Az Államtanács [foglalkozott]

Solsona püspökének levelével és benne foglalt jelentésével, amely a császári hadaknak az ottománok felett aratott győzelméről szól.

Don Crispín González Botello

Ahogy tetszik.

[A király kézjegye]

Elküldve 17-én.

Simancas, Estado, leg. 3940, sin fol. Spanyol nyelvű, eredeti kézirat.

(3) János solsonai püspök, bécsi spanyol követ 1697. szeptember 16-án királyához, II. Károlyhoz írt levelének kiegészített másolata, a szeptember 19-i levél melléklete

Szeptember 11-én lovasságunk jó rendben megérkezett Zentára (Sentas), ahol az ottomán hadsereg egy része még nem kelt át a Tiszának (Tibisco) az innenső partjáról. Mintegy 24 000 janicsár és 5-6000 lovas volt háromszorosan elsáncolva. Egy huszárcsapat elfogott egy basát, aki elmondta, hogy az ottomán had a hídon való átkelésével van elfoglalva, amelyet azért készítettek ott, hogy elkerüljék az ütközetet. Akkor Jenő herceg jónak látta - minthogy megérkezett a gyalogságunk - megrohmozni az ellenség sáncait, amiket az védelmeczett is egy ideig, de kis idő múlva megkezdte a visszavonulást. És minthogy a hid igen keskeny volt, annyira megtelt emberekkel, hogy senki sem tudott átkelni rajta. Amikor a mieink leküzdötték a második és a harmadik sáncot is, mindazok, akik nem voltak elsáncolva - 10-12 000-en voltak -, a Tiszába vetették magukat, és nagyrészt belefulladás. Ezzel véget ért a nap. Másnap az egész ellenséges táborot elhagyatva találtuk a folyó túlsó partján. A herceg megparancsolta, hogy foglalják el, és közben útnak indította Vaudemont (Waudemont) herceget.

Találtak a Tisza innenső partján 72 ágyút, nagymennyiségű golyóval és mindenféle löszert, valamint néhányezer szekeret, amelyek 5 hídra való alkatrész szállítására szolgáltak. És a császáriak vesztesége nem volt több körülbelül 500 halottnál és sebesültnél.

[Keltezés és aláírás nélkül]

Simancas, Estado, leg. 3940, sin fol. Spanyol nyelvű, kéziratos másolat.

(4) János solsonai püspök, bécsi spanyol követ 1697. szeptember 19-én írt levele királyához, II. Károlyhoz

Uram

A gyorspostával, melyet Milánóba küldtem e hó 14-én, tudattam Fölségeddel - Isten óvja - a szerencsés győzelmet, amit 11-én délután adott az isteni kegyelem a császári hadaknak az ottománok ellen a Tisza folyó átkelőjénél.

Azt is tudattam még, hogy a császár úr elhatározta, hogy rendkívüli üzenetet küld Fölségednek ezzel az oly boldogító hírrel. Ezt megismételtem én is Fölségednek 16-án mindazokkal a megfontolásokkal, amelyekkel szolgálhatnak, hogy ennek a szerencsés eseménynek a körülményeit jobban megismerjük, mert az igazából az isteni kegyelem műve és jótéteménye volt.

Később megérkezett Dietrichstein (Dietresthein) ezredes sok szekér zászlóval és zászmányolt sátorral és Savoyai Jenő hercegnek a császár öfelsége számára készített

terjedelmes jelentésével mindarról, ami történt a szerencsés összecsapás előtt, magában az akcióban és utána. Csatolom a két korábbi üzenetet; ez a harmadik, amelybe belefoglaltam a fent említett jelentést, remélve, hogy sikerül befejezni a fordítást német nyelvből, amelyen íródott, mielőtt a császári gyorsposta elindulna

Három dolog nincs benne magában a jelentésben: a zsákmányolt ágyúk és az egyik, illetve a másik részről elesettek száma. De gondoskodom a kinyomozásukról, és az utóiratban vagy rendes postával hírül adom Fölségednek.

A nagy örömben is érződik, hogy bizonyos okok miatt, amelyeket a herceg megmagyaráz, nem gyümölcsozthatja ezt a győzelmet úgy, ahogy kívánatos volna.

En meggyőztem ő császári fenségét, hogy legalább Temesvárt (Temisuar) ostromolja meg, azért, hogy a diadal jobban tündököljön, és hogy egészen Konstantinápolyig (Constantinopla) hatoljon a megdöbbenés visszhangja. A császár őfelsége nekem azt mondta, hogy igen bölcs tanácsom tetszik neki. Azt is fejtegettem ő császári fensége előtt, hogy megtörténhet, a szultán békefeltételeket készít, hogy kevésbé szegyenletesen térjen vissza Konstantinápolyba, és hogy jónak látszanék meghallgatni azokat, mert véleményem szerint fontosabb, hogy leszakítsa a győzelem gyümölcseit, mint egy nagy vár elfoglalása. Minthogy aligha érhet el nagyobb sikert Franciaországban, mint amekkorát kikényszerített ebben a háborúban a császár őfelsége. Ez nagyon tetszett neki.

Végül mostantól fogva elkezdtem meggyőzni ő császári fenségét, hogy ne kössön békét a törökkel. A legfontosabb kikökönni a rendes kerékvágásból, és meggyorsítani azokat az intézkedéseket, amelyek Belgrádnak a jövő május végi megrohanására irányulnak. Mert ez az igazi eszköze annak, hogy ez a háború nagy dicsőséggel fejeződjék be, vagy biztos sikerekkel és veszélytelenül folytatódhasson. Ő császári fensége úgy mutatja, hogy szüntelenül azon a véleményen van, mint én. Biztatni fogom.

Közben megismétlem Fölségednek legalázatosabb jókívánságaimat ehhez az örömhöz, és kérem Istent, óvja meg királyi és katolikus személyét, minthogy arra szüksége van a kereszténységnek.

Bécs, 1697. szeptember 19.

F. János, Solsona püspöke

Simancas, Estado, leg. 3940, sin fol. Spanyol nyelvű, eredeti kézirat.

Copia de la Relación, que el P.^{ro} Eugenio de Saboya
ha escrito á S. M.^{ca} en escueta del Camp. Smo. contra
Santa, y Repugnosa.

En proseguim.^{to} de mi última Sumaria Relación
de siete, y ocho del Cora. deuo representar
con todo respeto a S. M.^{ca} como en
miene estancó yo para retroceder la
misma noche recibí aviso, assi de mis
partidas, como de Los Ungaros, y los Hu-
sarios de Cizi, que el enemigo havia
marchado, no solo aza el Pantano Si-
sek, sino ^{hasta} el de Sta Thomas, con lo q.
el mismo dia me vine al amanecer le-
vante el campo haciendo lo q.
la disposición de poderme asegurar la
Provincia para 11 dias, y reconocido,
que havia lo, que bastaba oír, que el

Savoyai Jenő hadvezér jelentésének első oldala a csatáról

**(5) Savoyai Jenő herceg fővezér 1697.szeptember
15-én, a táborban kelt jelentése a zentai csatáról I. Lipót német-római
császárhoz és magyar királyhoz**

Másolat Savoyai Jenő hercegnek a császár öfelségéhez küldött jelentéséről, amelyet a Zenta (Senta) és Kiskanizsa (Kleinkanisa) közötti táborból írt.

Legutóbbi, folyó [hó] hetedik és nyolcadiki aláztos jelentésem folytatásában teljes tisztelettel be kell mutatnom császári Felsőgednek, hogy kilencedikén, amint éppen visszavonulásra készültem, ugyanazon az éjszakán hírt kaptam mind az én osztagaimtól, mind a magyaroktól és a [érthetetlen név] (Cázi) huszáraitól, hogy az ellenség nemcsak hogy megindult a szíregi (Sirek) mocsár felé, hanem a szenttamási (Santo Thomas) mocsárig [jutott.] Ezért ugyanazon a kilencedikén hajnalban táborot bontottam, miután intézkedtem, hogy biztosítsam az éléstárat 11-ére. Megértettem [érthetetlen kifejezés], hogy az ellenség előbb érkezhessen Szegedre, mint én, főleg, hogy indítsak gyorsan 800 társzekeret azzal a paranccsal, hogy kövesse a hadsereget kenyérrel, liszttel és kétszersülttel, aztán hogy az utak biztosítva legyenek az ellenséges portyázások ellen. A fent mondott 9-én fölkerelkedvén ismét a szíregi mocsárhoz vonultam, átkeltem rajta az egész hadsereggel, lévén az részben szinte száraz, és ott, ahol az ellenség meghagyta a hidakat. Ezután nem kételkedvén abban, hogy az ellenség fölégeti a szenttamási [hidat] - amint az be is következett -, és hogy a víz mélysége miatt lehetetlen volna átkelnem rajta a gyalogsággal és a málhával, ugyanazon a napon a mondott Szenttamásig vonultam az egész lovassággal és több mint 100 társzekerrel, hogy hidat verjek. Meg is érkeztem két vagy három órával alkonyat előtt. Építettem két hidat, az egyiket a gyalogság, a másikat a tüzérség és a málha számára, ezek aznap elkészültek. Én a mocsár mellett maradtam a lovassággal, amíg a gyalogság elővédje megérkezett, aztán a hadsereggel együtt a becsei (Petseck) éléstárig meneteltem. Addig minden hír arról tájékoztatott, hogy az ellenség Szeged irányába ment, és kiküldött a környékre néhány ezer tatárt, lázadó [kurucot] és törököt. Erre én is elküldtem Szegedre egy 200 lovasból, továbbá 4 lovas századból, más lovas ezredkből és 1700 már ott lévő gyalogosból álló sereget. Megparancsoltam, hogy mindenképpen kutasson fel és szerezzen pénzt, siettettem a többi pénzt, hogy a lisztőrlés munkája lehetővé váljék, és hogy legalább a palánkot és az éléstárat annyira védhető állapotba hozza, hogy ne legyen kitéve az ellenséges előzőnlésnek és a felgyújtás veszélyének.

10-én haditanácsot tartottam, és tájékoztattam a tábornokokat a kapott hírekről, a hadsereg helyzetéről és az élelmiszerkészletről, és kértem a véleményüket. Aztán egyhangúlag úgy döntöttek, hogy idővesztés nélkül folytatni kell a menetelést az ellenség felé, minthogy már nem volt kétséges, eltökélte, hogy egyenest Szegedre megy, amely egyetlen napig sem tud védekezni. Ezután ugyanazon az éjszakán értesültem Tököli (Dekeli) zentai kapitánytól, hogy az ellenség ma délben még ott volt. Kiküldtem a környékre a lovasságot, hogy elpusztítsa és fölégesse [a környéket] a főntebb említett módon. Azonfölül, hogy biztonságban legyenek, és különösen, hogy

tudjam, hol van valójában az ellenség, kiküldtem még külön osztagokban két hadnagyt, mindegyiket 30 lovassal, 5 trombitással és ugyanannyi futárral.

11-én hajnal előtt fölkeltettem a táborn. 12 menetoszlopban vonultam a hadsereggel: 6 lovassági és ugyanannyi gyalogsági [oszlopban.] A tüzérség, amely nem volt elkülönítve a centrumtól és a dragonyos századoktól, középben ment, aztán a hadsereg mögött következett az egész lovasság együtt és a málha néhányszáz lovas fedezetében, akik parancsot kaptak, hogy semmit ne hagyjanak hátra.

Igy folytattam a menetelést reggel 9-ig, amikor is megérkezett néhány futár azok közül, akik a két hadnaggal mentek, azzal a hírrel, hogy rábukkantak Zenta közelében az ellenséges őrségre, tüzket láttak, és hogy az említettek ténylegesen harcra keveredtek vele. Ezért kiküldtem a huszárokat, hogy támogassák a mondott két osztagot, és mentsék fel őket. [A huszárok] hoztak fogolyként egy basát, akit az ellenség azért küldött ki egy osztaggal, hogy hírt szerezzen rólam. Később visszatért a két nevezett osztag egyetlen ember elvesztése nélkül.

Aztán a menetelést folytatva kihallgattattam a mondott basát, értésére adván, hogy lefejeztetem, ha nem mond igazat. Először azt vallotta, a szultán Szeged irányába megy, hogy megnézzé, vajon megkaparinthatja-e az átkelőt, minthogy Thököly (Tekeli) és az összes kuruc meggyőzte, hogy elfoglalhatja [Szegedet], mielőtt én követhetném a hadsereggel, mivel nincs semmiféle cróditménye. De értesült az én menetelésemről és arról, hogy a [szegedi] helyőrség nagyon erős, megállt Zentánál, és a Tiszán (Tibisco) hidat veretett. Ezt társzekerék hozták, egy franciának a találmánya. Belgrádban gyártották ezen a télen, igen tökéletes és alkalmas találmány. A mondott szultán Felső-Magyarországra (Vngria Superior, a korabeli szóhasználatban az ország Maroson fölüli része) és Erdélybe akar vonulni. Először személyesen ő kelt át a Tiszán néhányszáz katonával, aztán a múlt éjjel ugyanazt tette a nehéztüzérség és a málha, addig az időpontig, amíg a mondott basának megparancsolták, hogy menjen ki [földterítésre] az osztaggal. A hadsereg maradéka több mint 100 ágyúval még ezen a parton maradt, de nem tudja megmondani biztosan, vajon ezek is átkeltek-e vagy sem. Eközben elsáncolták magukat, és megkezdték egy másik, kisebb sánc építését a hídfőnél. A tatárok, kurucok és a törökök mindenütt gyűjtogatnak, bár mondják, nem a szultán parancsára, amiről nem tudok meggyőződni.

Most visszamegyek néhány lépést a jelentésemben, hogy bemutassam császári Fenségednek: Szeged megerősítetlen hely, és mostanáig főként a palánk és az éléstár teljesen nyitottak voltak. Ezekben dolgoztam ki nagy gondnal és pénz nélkül ezt a hadjáratot, amennyire lehetséges volt. Alakítottam is valamit a váron, amelyben a falak egy része földből volt. Néhány év óta nincs benne semmilyen ágyú sem, nem lévén földtöltése. Egyszóval olyan vár, amely nem maradhatna fenn alig 24 óráig is. Mindazonáltal intézkedtem, és jó, hogy le tudtam zárni ezt a helyet, és biztosíthatam az ellenség portyázásai ellen. Ott van az egész tiszai éléstár, sok nehéztüzérségi löveg és muníció, amely oda lett visszavonva Temesvár múlt évi ostromkísérlete után. Kötelességem ez alkalommal bemutatni és bebizonyítani teljes alázattal császári Fenségednek, hogy ha a térség várai nem helyeztetnek biztos állapotba, lehetetlen lesz, hogy a hadsereg eljuthasson annak minden részére. Ellenben félni kell a jövő-

től, mert elkerülhetetlen, hogy az ellenség ne akarja mindig előzönlenni egyik vagy másik részét. Ez az, amit szükségesnek tartottam teljes tisztelettel közölni császári Fenségeddel.

Most visszatérek első jelentésemhez, hírül adván császári Fenségednek, hogy az új hír vétele után folytattam a menetet az említett rendben. Híreket kaptam a huszároktól és a futároktól, hogy az ellenség folyamatosan, nagy számban kel át a folyó másik partjára. Részemről és a többi tábornok részéről is hihetetlennek tűnt, hogy a gyalogság nagyobb részét elhagyta volna ezt az oldalt, hiszen a múlt éjjel éppen csak hogy megkezdődött a második sánc készítése, amint a basa és más foglyok mondják. Ezért a lovassággal és némi tüzérséggel egy órányi távolságra közelítettem meg Zentát, ahol mind biztosabb híreket kaptam, és ott bevártam a gyalogságot. Csatarendbe állítottam a hadsereget, tudniillik a jobbszárnyat a Tiszáig lezártam, a balszárnyat pedig annyira kiterjesztettem a sik mezőre, amilyen távolságot a csapatok meg tudtak szállni, a balszárnyat kettős vonalban állítottam fel.

Amikor mindez befejeződött, és ily módon följejlődött a hadsereg, nem volt több hátra a naptól három és fél óránál. Csatarendben előrenyomultam, és Zentához érkeztem. Találkoztunk 2000 ellenséges lovassal. Újra hírt kaptam a futároktól, hogy a hídon, amelyen az ellenség kel át, nagy zűrzavar van. Ezért a tartalékból mindkét szárnyra három ezred dragonyost, lovas és tüzérséget irányítottam. Minthogy az említett hírek szerint az ellenség nagy zűrzavarban kel át a hídon, reméltem, hogy visszavonulás közben rohamozhatom meg. Ezt annál is kisebb veszéllyel valószínűsíthettem meg, mivel az egész hadsereg támogatott, minthogy hátrahagytam a szükséges parancsokat, hogy folyton csatarendben kövessen.

Az ellenséges lovasság, amely a fent mondott formában mutatkozott, egyre inkább visszavonult. Ugyanakkor láthatóvá lett a rendetlenség a hídon, noha még sok málna volt az innenső oldalon. Amikor egy ágyúlövésnyire megközelítettem az ellenség sáncát, az ágyúzni kezdett, mire én viszonzítottam [a lövéseket], ami után a hadsereg rövidesen rendben előrenyomult. Megparancsoltam, hogy a 6 ezred zavar nélkül újra álljon vissza a helyére, amíg a hadsereg hátramaradt része be nem érkezik, ami meg is történt. Ebben a rendben nyomultam előre az egész hadsereggel az ellenség sánca elé fél ágyúlövésnyire, a naptól azonban nem volt több hátra, mint két óra. Aztán a baloldalt lezártam a vizig a balszárny mindössze néhány lovasával. Úgy látszott, hogy az ellenség meg akarja támadni a lovasságával a mondott balszárnyat a vízparton. De amint ezt elhatározta, én áttelepítettem néhány löveget azok közül, amelyek folytonosan a hidat lőtték, és a jobbszárnyon is megfelelő intézkedéseket tettem. Aztán támadást indítottam egyszerre minden oldalról. Előbb azonban, mint-hogy észrevettem, hogy a balszárnyon - mint előbb mondtam - az ellenség támadni akar a lovasságával, ott, ahol a folyópart és a visszahúzódott folyó medre között maradt egy kb. 40-50 lépésnyi térföld, ahonnan a hátunkba kerülhet, a legnagyobb gyorsasággal néhány ágyút küldtettem oda, és rohamra vezényeltem a balszárny és oldalvéd gyalogságát, kevéssel előbb, mint a centrum és a jobbszárny gyalogságát. Ez sikerrel járt annak ellenére, hogy az ellenség nagy tüzet zúdított rá ágyúval, kar-táccsal és puskával. A balszárny említett gyalogsága mégis áttörte a sáncot. Ennek

folytatásaként az egész hadsereg, a lovasság és a gyalogság rohamra indult, úgy, hogy az ellenség némileg zavarba jött, mert hátulról is zaklatták. Két sánc volt, egyik a másik mögött, aztán egy szekérgyűrű. Az első olyan erős és magas volt, hogy nem is értem, miként törhette át a gyalogság. A lovasság a gyalogsággal együtt nyomult előre a sáncárokig, állta az ellenség tüzét, és a gyalogsággal egyszerre támadott, amit én még életemben soha nem láttam. Amint a balszárny az említett módon rést ütött, áttörték egyesült erővel [a sáncot], és katonákat nem lehetett többé feltartóztatni. A lovasságnak le kellett szállnia a lóról, és kézzel kellett tért nyitnia azután, hogy az ellenség hátrahagyott holttestein keresztül néhány helyen átkelt az árkon. A balszárny lovas századai elvágta az ellenség hídhoz vezető útját, és ezzel nagy öldöklés kezdődött mind a sáncban, mind a hídon és a vízben, amelybe az ellenség abban a hitben vetette be magát, hogy megmenekülhet. Számos katona annyira fel volt dühödve, hogy nem adott kegyelmet szinte senkinek, jóllehet voltak basák és tisztek, akik ígérték, hogy sok pénzt fizesznek. Ily módon nagyon kevesen estek fogásba, ezeket is a halottak közül és a híd alól szedték ki. Ezekről tudódott ki, hogy az egész ellenséges gyalogság bizonyosan az innenső oldalon volt, a túlsón pedig nem volt több a szultán őrizetére [rendelt] kétezer emberrel. Ezért méginkább lehetett, hogy a veszteségnek sokszerre kellett rúgnia, mert a folyó túlsó partjára nem jutott át több kétezerrel. Ez a dicsőséges akció a nappal együtt fejeződött be, sőt maga a Nap nem akarta addig elengedni a napot, míg ragyogó szemével nem láthatta császári Fenséged legdicsőségesebb hadainak teljes diadalát.

Legkegyelmesebb Úr. Az én gyöngye tollam nem képes kellőképpen megrajzolni az Ön tábornokának nemes és hősiés bátorságát, még kevésbé illő módon dicsérni és magasztalni. Szíveskedjék császári Fenséged jó szívvel fogadni ezt az én nagyon köteles beszámolómat, ne úgy, mint a szerencsés akciók alkalmával szokásos üdvözlőt. Többet kell teljes igazsággal bevallanom, és császári Fenséged hasonlíthatatlan hadseregének halhatatlan dicsősége miatt tanúsítanom [érthetetlen kifejezés], mert joggal megérdemli. Tegyen császári Fenséged valamilyen kegyes nyilatkozatot [a hadseregnek], segítsen meg a katonákat a régóta ígért pénzküldeményekkel, nyerje meg a tábornokokat és tiszteket jó szívvel ezen túl az Ön kegye és jóakarata, és örvendeztesse meg őket főként valamilyen kitüntetéssel, mert ez kedvező alkalom volt, mert megérdemelték, és eredményeivel méltó lett rá mindegyik.

Voltak néhányan, kiknek alkalmuk volt kiemelkedni a többi közül, és nem tudom, volt-e egyetlen is az összes között, aki nem tett többet, mint amit kötelessége megkövetelt. A szövetségesek, így Lengyelország (Polonia), Szászország (Saxonia) és Brandenburg (Brandenburg) tábornokai, tisztjei és katonái is nagyon vitézül viselkedtek, és rendkívüli módon kitüntették magukat.

Éjjel kettőkor minden csapatot visszaparancsoltam a sáncokból, kiűrítvén azokat. Az éjszaka folyamán a legjobb volt, amit tettem, s amit tettem is, hogy őrizték a Tisza hosszát, lévén, hogy lehetetlen volt ugyanazon éjjel a katonákat visszavonni a zászlóikhoz. Elrendeltem még, hogy őrizzék az ellenség hídját, és helyezzenek el őrséget a túlsó parton, ahol sok ellenséges halott, számos ágyú és kisebb fegyver maradt.

A következő, 12-i napon kijelöltem a tábor a hadsereg számára. Felismertem, hogy az előző napi akció jelentősebb volt, mint hittem, akár a halottak nagy mennyiségét, akár az ágyúk, kartácsok, bombák, gránátok és más löszerek nagy számát és a sok társzekeret, akár a sok nagyobb és kisebb állatot tekintve is. A víz túlsó partján az ellenséges tábor félórányi távolságból elhagyottnak látszott, és meg erősítették a hírvivők is, hogy a szultán az elmúlt éjjel visszavonult Temesvár felé a nagy és rendkívül eredményes akció után, miután elküldte a lovasságát - mintha csak az is harcolt volna - félve, hogy császári Fenséged hadserege átkel a hídon, és elvágja azt Temesvártól. A táborban maradt minden készlete, közte magának a szultánnak a holmija tevékkel, más állatokkal, nehéztüzérséggel, bombákkal, kartácsokkal és más löszerekkel, valamint elmondhatatlan mennyiségű élelmiszerral, és mind az innesső, mind a túlsó parton legalább 6 ezer társzeker. Aztán katonákat küldtem át minden ezredből a megérdemelt zsákmányért. De amint rendszerint történni szokott, tűz keletkezett a munícióban az éjszaka ezen az oldalon, másnap pedig a másikon, emiatt az élelmiszer jó része és más dolgok is megsemmisültek. Bár minden óvintézkedést megtettem ennek a bajnak az elkerülésére, nem volt elegendő ahhoz, hogy megakadályozzam.

Találtunk kimondhatatlan mennyiségű zászlót, lófarkas zászlót, dobot és nagydobot. A zsákmányolt tüzérségnek és a császári Fenséged hadseregéből elcsetteknek és sebesülteknek [a számát] császári Fenséged méltóztatik majd kegyesen megtudni a mellékelt kimutatásból. Nem kételkedem benne, hogy ha Vaudemont (Baudemont) herceg, akit előzőleg küldtem, már teljes tisztelettel szóban is tájékoztatta császári Fenségedet az első eredményről, meggyőződhet róla kegyesen császári Fenséged, hogy minél inkább feltárul, annál inkább figyelemreméltóvá válik ez az akció. A katonák - különösen a híd közelében - úgy menetelnek a holttesteken, mintha szigeten [járnának.] Mindjobbán bizonyos, hogy az egész ellenséges gyalogságból nem maradt meg - mint már előbb mondtam - csak 2 ezer ember. Megtalálták a szultán pecsétjét, egy erdélyi biztos - aki Rabutin tábornokkal jött, hozta el nekem. Biztos, hogy ez nagyon ritka dolog, minthogy nem volt még ebben az egész háborúban soha egyetlen győzelem sem, amelyben másikat találtak volna. Így hihetőbbé válik, hogy maga a nagyvezér is holtan maradt, amint a foglyok és a hírvivők is beszámoltak róla, minthogy köteles azt mindig a nyakába akasztva hordani. Nagy tisztesség lesz számomra, ha a mondott [pecsétet] császári Fenséged trónja előtt láthatom, személyesen mutatván be teljes alázattal.

A zászlók között vannak az ellenséges hadsereg legfontosabb [lobogói], különösen a janicsároké. Mondják, maga a [janicsár] aga is holtan maradt. Most a huszárok és mások császári Fenséged hadseregéből beszáguldozzák a környéket négy-öt mérföld távolsáig, és nagy zsákmányt és foglyokat ejtenek, még mindig több holttestre és nehéztüzérségi lövegre találnak. Megparancsoltam Glöckersberg (Klopfsparg) ezredesnek, hogy 600 lovassal kövesse az ellenséget, hogy lássa, mit zsákmányolhat, tüzérséget és más dolgokat, valamint hogy ejtsen további foglyokat.

Elküldöm eközben császári Fenséged ezredesével, Dietrichstein (Dietreisteyn) gróffal ezzel a nagyon alázatos jelentéssel együtt az ellenség zászlait és

boncsokjait. Ő maga be fog számolni teljes tisztelettel szóban is császári Fenségednek a dolgok jelenlegi állásáról. A továbbiakra nézve nem kétlem, hogy az ellenséges hadsereg maradéka néhány napig teljesen ebben az állapotban maradt. Érezhető, hogy ebben a kedvező helyzetben [érthetetlen kifejezés] nem annyira előrehaladott még az idő, hogy még ebben az évben ne lehetne legalább bevenni a temesvári palánkot, és fölégetni a raktárakat. És bár az idő nem engedi meg a vár megrohamozását, lehetne legalább bevenni a temesvári palánkot, és fölégetni a raktárakat. És bár az idő nem engedi meg a vár megrohamozását, lehetne még lövetni, aminek következtében néhány nap alatt elesne a vár, ha a jövő évben idejében megostromolnánk. Ennek ellenére meg fogom még vizsgálni a hadbiztonság és a tüzéség [illetékesével] együtt ezt az ügyet, és minél előbb tájékoztatom a történetekről teljes alázatossággal császári Fenségedet. És ha nem lehetséges - ettől félek - megkísérlni ezt a vállalkozást, olyan állapotba fogom helyezni a hadsereget, hogy legalább a javát megőrizhessem, ami lehetséges is lesz. Szíveskedjék császári Fenséged megparancsolni a legnagyobb gondosságot, hogy meg tudjam tenni az intézkedéseket a szállások iránt, és gondoskodhassam Belgrád (Belgrado) jövő évi ostromának szükségleteiről, mert nem lehet kedvezőbb a lehetőség, minthogy szinte lehetetlen, hogy az ellenség pótolni tudja elvesztett gyalogságát. Lévén, hogy meg kell őriznem császári Fenséged hadseregét, nem látok más eszközt, mint idejében téli szállásra küldeni, hogy korán kezdhessem újra a hadjáratot.

Alázatosan könyörgök császári Fenségednek, szíveskedjék tudatni velem, melyik és hány lovasezredet kell visszaküldennem Erdélybe, mert nincs vesztegetni való idő, hogy késcdelem nélkül megtegyem ezeket az intézkedéseket, és eközben biztonságba is helyezzem a végvárakat, és lássam, hogyan kell rendbehozni az állásokat, és hány embert kell helyőrségbe állítanom. Továbbra is alázatosan tájékoztatni fogom császári Fenségedet.

Végül el kell mondanom császári Fenségednek, hogy miután öt vagy hat postával nem jött levél, mert az ellenséges portyák miatt a posták és a kocsik nem futhattak biztonságban, és visszatartották őket Szegeden, folyó [hó] 13-án veszem kézhez az általam küldött gyorsposta visszatértével és [azzal a gyorspostával], amelyet császári Fenséged szíveskedett kegyesen küldeni nekem. múlt [hó] 28-i és folyó [hó] 5-i császári intézkedéseit, amelyekre - minthogy a dolgok állása megváltozott - elég választ ad ez a tiszteletteljes jelentésem.

Most pedig kegyesen engedje meg császári Fenséged, hogy kifejezhessem túláradó örömet, nemcsak azért, mert császári Fenséged kegyesen jóváhagyta minden eddigi intézkedéseimet, hanem azért is, mert végrehajtottam, amiket császári Fenséged parancsolni méltóztatott említett intézkedéseiben, előbb, mintsem megkaptam volna őket.

[Az államtitkár jegyzete az utolsó lap alján:]

Jelentés a török fölött 1697.szeptember 11. napján aratott győzelemről.

[Olvashatatlan rövidítés] Solsona püspökének ugyanazon [hó] 19-i levelével.

Simancas, Estado, leg. 3940., sin fol. Spanyol nyelvű fordítás az eredeti francia vagy német nyelvű kéziratról. (Megjegyzés: Savoyai Jenő hercegnek a bevezetőben említett és Dudás Gyula által is idézett levele francia nyelven íródott, az itt közölt 4. sz. dokumentum viszont német nyelvű jelentést említ. A szerző szerint a spanyol követ vagy eltévesztette, vagy német nyelvű fordítást kapott, innen az ellentmondás.)

(6) I. Lipót német-római császár és magyar király 1697. szeptember 16-án írt levele II. Károly spanyol királyhoz

Fordítás.

Felsőged és nagyon hatalmas Király, Uram; Unokatestvérem, Rokonom és nagyon szeretett Testvérem.

Nem kétlem, hogy Felsőgednek ezzel a levéllel ritka örömet szerzek. Nos, értesítem Felsőgedet, hogy a seregek Istene az ő végtelen irgalmával újra nagy és kiemelkedő győzelmet engedett hadainnak, amelyek a keresztény név esküdt ellenségei ellen küzdöttek - mert Savoyai Jenő herceg - akire Magyarországon a hadseregem vezérletét bízom - szereti Öt. A herceg elhatározta, hogy megrohamozza az ellenséget a saját, három sáncsal megerősített táborában, elfoglalta azt a hó 11-én Zenta [zenta] mellett, oly elszántsággal és bátorsággal, hogy a véres csata után úrrá lett fölötté, és szétzúzta az ellenséget, amely hátrahagyott 72 ágyút, hatalmas mennyiségű készletet, lőszert, szekeret és lovat, és végül az egész málháját. Holtan maradt közel tizenkétezer barbár, más nagy részüik megfulladt a nagy zűrzavarban, amikor át akart kelni a Tiszán, a többiek futásban kerestek menedéket. Ez a győzelem annyira fölényes volt, hogy az enyémiből csak ötszáz ember hiányzik, ugyanannyi a sebesült. Minthogy ezeket a jó sikereket a Mindenható erős jobbkezének kell tulajdonítani, így remélem, hogy Felsőged velem együtt hálát fog adni ezért a kivételes áldásért, és kérni fogja az ő isteni segítségének további kedvezéseit a keresztény közösség javára és gyarapodására. Szívvel kívánok Felsőgednek nemcsak hasonló győzelmi sikereket, hanem tökéletes egészséget és teljes boldogságot.

Ebersdorf (Eberstorff), 1697. szeptember 16-án.

Felsőged jóakaró testvére

Lipót (Leopoldo)

[címzés a levél hátlapján, amely egyúttal borítékul is szolgált:]

A Hispániák és az Indiák felsőged és nagyon hatalmas katolikus Királya, Uram, Unokatestvérem, Rokonom és nagyon szeretett Testvérem. [Az államtitkár följegyzése a levél hátlapján:]

Ebersdorf, 1697. szeptember 16.

A császár úr Felsőgednek.

Október 31-én érkezett gyorspostával az Ön követe úján.

Hírt ad a szerencsés sikerről, amelyet őfelsége, a császár hadai értek el a török hadsereg ellen.

A császár úr Felsőgedhez írt levelének fordítása, amelyben értesítést küld a győzelemről, amelyet hadai Magyarországon értek el.

Ebersdorfból, 1697. szeptember 16-án.

Simancas, Estado, leg.. 3940, sin fol.. Latin nyelvű eredeti és spanyol nyelvű fordítása, mindkettő kézirat.

(7) A spanyol Államtanács 1697. november 2-i ülésének jegyzőkönyve

[Jelen vannak az Államtanács tagjai:]

Manzera márki

Kasztília admirálisa

Villafranca márki

Monterrey (Monterey) gróf

Uram

A ma délutáni ülésen - amint azt Felsőged Villanueva márki múlt [hó] 31-i írása által megparancsolta - látta a Tanács a császár úr két becsatolt levelét. Az egyik, amelyet saját kezűleg írt, hírt ad Felsőgednek az igen örömteli sikerről, amelyet hadai Savoyai Jenő herceg parancsnoksága alatt arattak a múlt [hó] 11-én az ottománok ellen a Tisza (Tivisco) átkelőjénél, [ami] az ellenség nagy vereségével, egész tüzérségének és málhájának elvesztésével és a szultán menekülésével [végződött.]

Előadatott a Tanácsban Solsona püspökének ugyanazon hó 19-én kelt mellékelt levele is, amellyel együtt megküldte 16-án írt levelének másolatát Milánón keresztül. Közli a sikert, és küld egy jelentést - amit legutóbb vitt Bécsbe Dietrichstein (Dietrestein) ezredes, akit Jenő herceg küldött - , amelyben részletesebben van kifejtve, mi történt azon alkalommal.

A tanácsban - mint ahogy Felsőged megparancsolta - előterjesztett az ide mellékelt följegyzés, amely az Allamtitkárságon található azokról az örömnépekről, amelyeket Felsőged hasonló sikerek alkalmával rendelt el.

A Tanács, miután Felsőged királyi lábához helyezte alázatos és örömteli jókívánásait a nagyon szerencsés győzelem okán, úgy véli, hogy - tekintettel a Titkárság emlékeztetőjében bemutatott példákra, amelyek hasonló alkalmakkor fogantatottak - Felsőged - lévén, hogy szolgáljuk - megparancsolhatja, legyen ezért két éjjel kivilágítás, és hogy Felsőged nyilvánosan hajtasson kocsiján hálát adni az Atochai Miasszonyunknak az annyira csodás sikerért, és szíveskedjék válaszolni a császár úr-

nak szeretettel és tisztelettel, jókívánságait küldve néki.

Fölséged meg fogja parancsolni, mivel szolgáljuk.

Madrid, 1697. november 2.

[A király jegyzete:]

Mínthogy egyetérték a Tanáccsal, menjen a levél az én aláírással.

[Az államtitkár kézjegye]

[A jegyzőkönyv hátlapján:]

Hivatalból. Madrid, 1697. november 2-án.

Elrendelve október [31.] napján.

Az Államtanács

a császár úr két levelével [foglalkozott], amely elbeszéli a császári hadaknak az ottománok felett aratott csodálatos győzelmét, és egy másik [levéllel], amelyben Solsona püspöke ugyanazt adja hírül.

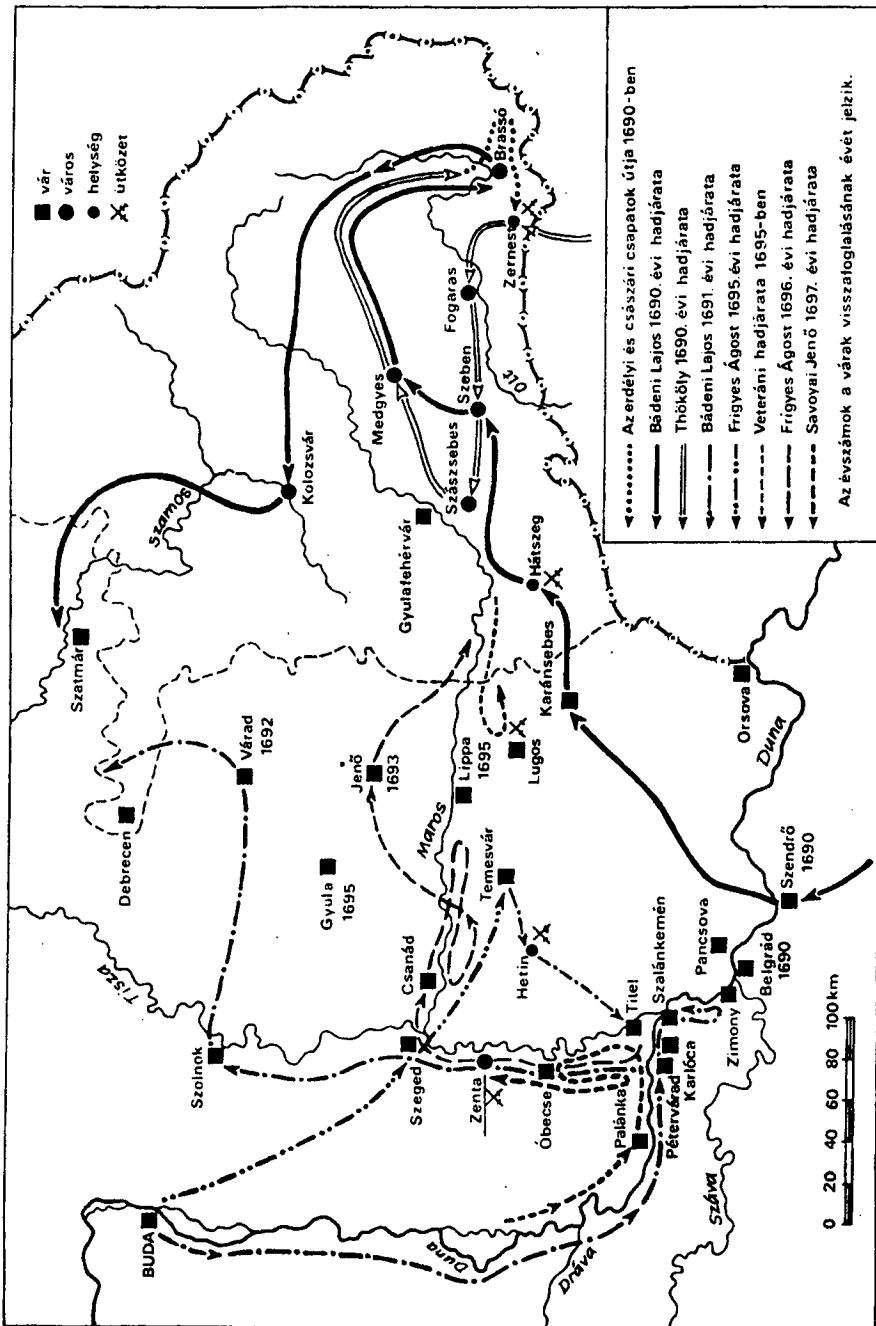
[Az államtitkár kézjegye]

Beleegyezem, hogy három éjjeli kivilágítás legyen: e [hónap] 25-26-27-én folyamatosan, amint megparancsoltam.

[A király kézjegye]

Crispín de Botello

Simancas, Estado, leg. 3940, sin fol. Spanyol nyelvű, eredeti kézirat.

Törökellenes harcok, 1690–1697.

Balassy Ildikó

A ZENTAI EUGEN-SZOBOR REGÉNYE

A törökök feletti győzelem 200. évfordulójának megünneplése

Előszó

A zentai csata közelgő, 300 éves évfordulója megünneplésére készül városunk. E körülmény teszi időszerűvé, hogy felelevenítsük, hogyan emlékeztek meg elődeink e jelentős történelmi eseményről.

Az eddigi legnagyobb ünnepségre 1897-ben, a 200. évfordulón került sor. Ekkor készítették el a zentaiak azt a lovasszobrot, amely sohasem érkezett meg Zentára. A szobor kálváriájával már mások is foglalkoztak, mint azt majd látni fogjuk az idézetekből, utalásokból, de a hiteles dokumentáció és újságcikkek, valamint az e témával foglalkozó irodalom együttes felhasználásával tudtommal még senki sem kísérelte meg részletesen bemutatni a szobor útját a budai várig. A téma, ha nem is a földön, de hozzám karnyújtásnyira, a zentai levéltárban, múzcumban és könyvtárban hever. Érdemesnek tartom a gazdag anyagot (közgyűlési jegyzőkönyvek, a Szoborbizottság levelezése és jegyzőkönyve, az itteni múzeumnak a zentai csatával kapcsolatos anyag-, tárgy- és képgyűjteménye, stb.) könyv alakjában is feldolgozni egy ilyesféle módon megfogalmazott mottó alatt: nemcsak a könyveknek, a szobroknak is megvan a saját sorsuk.

Szeptember 11-ét, a csata napját városunkban a múltban hosszabb-rövidebb megszakításokkal nagy csinnadrattával, lakomával, bállal, fegyverpufogatással ünnepelték. Hosszú évek óta éppen a feledés időszakában élünk. Savoyai Eugen (Jenő) herceg, a csata győzedelmeskedő fővezére nem volt ugyan vidékünk szülötte, viszont arról sem igen lehet, hogy a második világháborúban a Jugoszláviát megszálló egyik ellenséges SS-hadosztály az ő nevét vette fel, így tehát méltatlanul feledkezünk meg róla. Pedig törökverő csapata igencsak nemzetközi volt: németek, szerbek, magyarok és mások harcoltak oldalán. Ne illessen senki a nacionalizmus, a magyarkodás vádjával, ha gyakran fordulnak majd elő az idézetekben a "hazafias", a "magyar haza", a "szeretett királyunk" és ezekhez hasonló kifejezések. Nem kívánom kihagyni, sem kipontozni az idézetekből a fentiekhez hasonló mondatrészeket, mint azt gyakran tettük levéltári anyag közreadása alkalmával. A csata akkor és itt zajlott! Különben is József Attila egyik sokat idézett, de nem mindig megszívlelt mondatának szellemé-

ben szeretném az eseményeket felidézni (mint azt Nagy László teszi A török világ végnapjai Magyarországon című könyvében):

*"A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk; és nem is kevés."
(A Dunánál)*

A zentai ötlet alapján és pesti szobrászművész kezei alatt készült emlékmű történetének megírására nem csupán a közelgő jubileum és a Zentán fellelhető dokumentáció készítetett. Pesti és zentai emberekkel folytatott beszélgetéseim alapján állítom, hogy kevesen hallottak, olvastak a szobor keletkezésének és elhelyezésének körülményeiről. E munkával talán bővíthetem vidékünk lakóinak helytörténeti ismereteit. Annál is inkább, mert szó lesz benne többek között a törökök elleni harcokról, a zentai csata előzményeiről, magáról a csatáról és az annak tiszteletére állított, ma is Zentán található emlékmű történetéről.

I. AZ ELŐZMÉNYEK

Török hódítások, törökellenes háborúk

Hogy jobban megértsük, mekkora lelkesedés fűtötte a zentaiakat egy impozáns, nagyméretű szobor megrendelésére a zentai csata 200.évfordulója alkalmából, rövid kis barangolást teszünk a csatát megelőző események világában, hogy olvasóim megértsék Eugen herceg hadvezéri nagyságát és a csata jelentőségét.

Minderről számtalan történelemtankönyv ad leírást; a török időkről, a török ellen vívott csatákról több írásmű jelent meg világszerte, akár önálló könyvként, akár mint több évszázad eseményeit feldolgozó monográfiák, történelmi tanulmányok része. Ezért a szobor elkészítésének történelmi előzményeit csak nagyon röviden vázolom.

A 15. századi hadjáratok egy időre megállították a hódítókat, de a 16. századig a török meghódította Ázsia és Afrika egy részét, majd Magyarország és Ausztria ellen fordult. A mohácsi csata (1526) és Buda elfoglalása (1541) után Magyarország nagy része másfél évszázadra török uralom alá kerül. Vidékünk e korszakáról így ír Dudás Gyula Zenta rövid története című, feltehetőleg 1903-ban kiadott füzetében:¹*"A Mohácsi vész után sötét éj borul városunk vidékére is. A szertezüllött magyarság helyére csekély számú szerb és török lakosság települt s e város az 1697. évi zentai nagy és világhírű csatáig a szegedi várban székelő pasaság alá tartozó jobbágy-falu volt. E hosszú idő alatt városunkról csak egy ízben hallunk említést és pedig az 1660-as években, amidőn is Szeged városa, bizonyos elveszett okmányra átírása végett megkeresi a még mindig létező budai káptalant, hogy a kezeik között levő okmányok szerint tudják, hogy Szent a káptalan tulajdona..."*

A 17. század folyamán a török birodalom belső szervezetlensége miatt lassan gyengülni kezd. Utolsó jelentős terjeszkedési kísérlete (Bécs ostroma 1683-ban) már sikertelen. Itt kezdődik a török háborúk második szakasza, amelynek során az addigi hódító már védekezésre kényszerül. A Szent Liga (Ausztria, Lengyelország és Venece szövetsége a török ellen) megalakulásával megkezdődik a nagy leszámolás időszak, a "bécsi hadjárat", a "16 éves háború." E harcok szerencsés kimenetelét döntötte el többek között a zentai csata is, amelynek megnyerésével Savoyai Jenő, a Habsburgok hadvezére kiszorította az ellenséget másfél évszázada megszállt vidékünkéről.

A zentaiak közül is csak kevesen tudják, hogy a török ellen két csata is folyt városunknál, az első 1686. október 15-én, amikor Veterani császári hadvezér győzedelmeskedett. A legtöbb történelemtankönyv elhallgatja az első zentai ütközetet, noha ennek során szabadult fel a szegedi vár és a Tisza - Duna köze. A vidék lakosságát azonban még ezután is igen gyakran háborgatja a török, egészen a világhírű második zentai csatáig, amikor is Eugen herceg végképp kiűzte a törököket vidékünkéről és véget vetett további hódításaiknak.

¹ A továbbiakban a korabeli kiadványokból, valamint a sajtóból vett idézeteket betű szerinti hűséggel közöljük (A szerző)

Török világbeli bolyongásunk során, íme, eljutottunk a zentai döntő csatáig. Ki más is számolhatna be róla hitelesebben, mint maga a győztes hadvezér?² Nem árt viszont tudnunk, hogy II. Musztafa szultán már korábban is elhatározta, hogy maga vezet hadat Magyarország ellen. Az elhatározást csak két év múlva, 1697 nyarán követte tett. Mire Belgrádig érkezett, I. Lipót császár már felkészült "fogadására". Ez év július 5-én nevezte ki fővezérré a 34 éves, jelentéktelen külsejű, gyenge testalkatú, de már népszerű tábornagyot, Savoyai Eugent. A terv: rajtaütésszerűen, váratlanul meglepni az ellenséget. A keresztény sereg július 13-án indul az Alföld felé, miközben II. Musztafa serege Péterváradnak veszi az irányt. Egy rabul ejtett pasa elárulja, hogy a szultán hidat veretett Zentánál, hogy csapatával átkeljen a Tiszán, és Magyarország vagy Erdély ellen indul.

Savoya hercege

Ejtsünk néhány szót magáról Francois-Eugéne de Savoie-Carignanról, a győztes hadvezérről, hiszen az ő alakját örökíti meg a címadó szobor.

A "nemes lovag", ahogyan katonái nevezték, előkelő család sarjaként született Párizsban 1663-ban. Családja, gyermekkorra és neveltetése döntő hatással volt későbbi sorsának alakulására. A sovány, beteges, gyenge testalkatú, de okos és ügyes fiúcskát családja és a családhoz közel álló francia király, XIV. Lajos (ismertebb nevén a "Napkirály") papnak szánta. Édesanyja, a szép Olimpia a pletykák szerint a király szeretője volt, egyesek szerint a "kis abbe" ebből a viszonyból származott. Korán

²A zentai csata leírását, Eugen herceg jelentését e kötet 14. oldalán olvashatjuk.

megérezte, hogy az uralkodó nem kedveli, és talán éppen ezért ért meg benne az elhatározás, hogy majd egyszer világraszóló tetteket hajt végre.

Anyja 1680-ban belekeveredett a király elleni merényletbe, ezért száműzték. Ennek ellenére Jenő herceg készségesen jelentkezett katonának, de az uralkodó durván visszautasította. Az érzékeny lelkű, büszke ifjú elhagyja Párizst, majd jelentkezik I.Lipót osztrák császárnál. Életét felajánlotta a Habsburg-ház javára, de egyelőre csak engedélyt kap, hogy a császár oldalán maradhasson.

Nevével a történelemliteratúrákban először 1684-ben, Buda ostrománál találkozunk, ekkor megsebesül a karján. 1686-ban már ezredparancsnok. Sikeres csatákat vív Mohácsnál, Belgrádnál, majd a franciák ellen, nyugati hadszíntereken. Nagy elégtétel a számára, hogy az őt egykor visszautasító XIV. Lajos francia király csapatai ellen is harcolhat. A zentai csata évében, 1697-ben kerül vissza a török elleni csatákba. (Elődjét, Frigyes Ágost hadvezért lengyel királlyá választották). Nagy elszántsággal harcolt a törökök ellen, és a siker nem is marad el: Zentánál (1697), Péterváradnál (1716) és Belgrádnál (1717) is fényes diadalt arat. 1703-ban a bécsi udvar haditanácsosává nevezik ki, majd Belgium helytartója lesz.

Utoljára 1734-ben vett részt harcokban, mégpedig a franciák ellen. Élete utolsó szakaszát Bécsben, visszavonultan töltötte. 1736-ban halt meg tüdőgyulladásban. Mivel családot nem alapított, jelentős vagyonát unokahúga és a királyi kincstár örökölte. Örök nyugvóhelyére fényűző, ünnepélyes temetés után helyezték el hamvait a bécsi Szent István templomban.

Kétségtelen, hogy a hadtörténet egyik legjelentősebb alakja volt. A kiemelkedő képességű hadvezér, haditanácsos életéről, tetteiről, sikereiről könyvtárnyi kötet, tanulmány jelent meg világszerte. Mi, zentaiak is büszkélkedhetünk egy életrajzíróval Balogh Károly György ügyvéd személyében, aki 1891-ben adta ki könyvét Történetpolitikai tanulmányok Eugen Savoya hercege életrajzához - megbízható források után címen, a herceg arcképével és a zentai csata térrajzával. Részünkre e könyv - amellet, hogy a zentai csatát is részletesen vázolja - azért nagy jelentőségű, mert első ízben esik említés egy emlékmű elkészítésének szükségességéről:

"Bácsmegeye és Zenta közönsége...csak önmagát fogja a civilizált világ előtt megtisztelni, ha ezen herosi nagy embernek és a római német szent birodalom és Európa sok és különféle országaiból segítségünkre ott Zentánál összesereglett és az ottani csatamezőn elhullott keresztény testvéreinknek emlékét meg is örökíti."

Hangsúlyozza, hogy a zentaiak nem a nagyszámú elesett török katona halálát ünnepelelnék, hanem a békét és a szabadságot. *"Évente kellene divó élő szóval megújítani, feleleveníteni az utódok szívében a nagy és dicső ember magas erényei iránt a megérdemelt kegyelést, az utókor érdekeiért és jobb létéért elhullott hősök feletti gyászoló és hálás érzelmeiket."*

Megemlékezések a zentai győzelemről

Úgy gondolom, érdemes néhány mondatban felelevenítenünk a zentai győzelemmel kapcsolatban korábban megrendezett ünnepeket. A legelső örömmünnet köz-

vetlenül a nagy diadal után. 1697. szeptember 21-én rendezték a bécsiek fáklyás körmenetekkel, diadalszlopokkal, épületek, terek feldíszítésével, latin feliratokkal (Vienna ad Zentam Servata - Zentánál megszabadított Bécs városa). A győzedelmeskedő herceg november elején érkezett Bécsbe, ahol méltó ünnepélyességgel fogadták. Az uralkodó kitüntetésekkel halmozta el. A Zentánál kivívott győzelemért és hősi magatartásáért Csepel szigetét kapta ajándékba. Sokfajta érmét verettek, emléktárgyakat készítettek.

Zentai jubileumi rendezvényekről 1816-tól tudunk. Mihálkovits Antal akkori jegyző indítványozta a csata évfordulójának megünneplését. Az ő felkérésére írta meg Ugróczy Ferenc szegedi tanár a zentai csatáról szóló első magyar nyelvű könyvet. Feltételezések szerint az ő tollából származik az első zentai ünnepelés leírása is, amelyből ezúttal csak néhány mondatot ragadunk ki: *"Az 1697. eszt. szept. 11-iki ott történt világszerte jeles, hazánknak történetében igen nevezetes és a maga nemében egyetlen egy ütközetnek emlékezete ünnepét ülték a szentaiak. Mely hogy annál díszesebb és maga is egy emlékezetes jel által elfelejthetetlen maradna, már előre oly rendelések tétettek, hogy a zentai ütközetnek magyar leírása nyomtatásban jöjjön (a fent említett Ugróczy könyv - B.I.) és egy oly rajzolata készülne, melyet a tanácsházban örök emlékezetül felfüggeszteszének. (Készítette Borcellini József - B.I.)...Mindezeknek elkészültével és Szentára a nevezett napon való elérkezével, a helybeli elöljárók sok érdemes uri vendégekkel kimentek ugyanazon helyre, ahol hajdan az ütközet történt; és ott az e végre felvont sátor alatt a mozsárgyúknak durrogásai közt legelőbb is az ékes rájában üveg alá foglalt nagy rajzolat mutatott elő...követte az ütközetről írt könyvecskének a vendégek közt való kiosztogatása. Végre ugyanezen helyen fényes ebéd adatott, mely felett a közörmnek kifakadó érzéseit közt Ófelségének, kegyes királyunknak és az egész dicsőséges ausztriai háznak egészségéért, nemes hazánkért, dicső nemzetünkért, muzsika zengések és ágyudurrogások közt tele poharak ürítették és e nevezett nap a legtisztább örvendezések és hazafiúi buzgó érzések közt eltöltetett. Így tehát a Szentaiak, vitéz őseiknek érdemes maradéki, nem egy napi, hanem örökké fenmaradandó tiszteletjellel becsülték s hálálták meg azon csudatörténetet, mely nemcsak őket, hanem egész hazánkat a töröknek igájától örökre megmentette. Éljenek tehát a Szentaiak, kik ily nemes érzéstől lelkesítettvén, oly nemesen ülötték meg szent-Mihály havának 11-ik napját..."*

Ugyanitt, egy másik leírás szerint: *"...De nemcsak a katolikus templomban tartott mise, hanem még a gör. keletiek templomában is s a szerbek a magyarokkal egyesülten ünnepelték meg a híres győzelem emlékét...Felolvasások is tartottak magyar, szerb és latin nyelven...a város elöljárói...felköszöntőket tartottak, melyekben bizdították a szerb s magyar közönséget a testvéri összetartásra...Ezen behozott kegyeletes ünnepély egész az 1860-as évekig minden évben megtartott, míg nem a török-magyar barátság ezt egy időre megszüntette. Utóbbi időben azonban Gombos Gábor kezdeményezésére (1885-től - B.I.) újból megkezdettek az ünnepélyességek s azóta, bár nem olyan*

dicssel, mint régebben, minden évben megtartatnak..."³ Ezekről számos színes, vídám tudósítást olvashatunk a régi zentai újságokban.

Eugen emlék a szigeten.

Habár akkor már szálloda, utca és sziget is viselte Zentán Eugen herceg nevét, a Zentai Hírlap 1893.évi szeptember 10-i száma a Zentai csata emléke című vezércikkében crélyesen követeli egy szobor elkészítését: *"...kell, föltétlen erkölcsi kötelessége akkor annak a művelt világnak, hogy actióba lépve, szobrot emeljen ama hős számára...Azt tudjuk, hogy egy szobor felállítása idő- és pénzbe kerül. (Ezt sajnos később a Szobor-bizottság figyelmen kívül hagyta! - B.I.)...Hacsak minden ember egy fillérrel járulna a szoborhoz, bizony elmondhatjuk, hogy a világ legszebb produktumát lehetne abból fedezni..."*

Hamarosan sor is kerül egy emlékoszlop megalkotására, mely I. Ferenc Józsefnek, a Habsburg monarchia uralkodójának, a magyarok királyának 1895 szeptemberében tervezett látogatása alkalmából készült. (A "királylátás" költségeit felsoroló számadatok között nem bukkantam erre vonatkozó bejegyzésre a városi közgyűlés jegyzőkönyvében, sem pedig Zenta város házipénztárában.) A csata színhelyén, a szigeten megtartandó hadgyakorlatok meg szemlélésére érkező királynak igyekeztek kedvesked-

³ Történelmi Levéltár; Zenta (a továbbiakban TLZ)
F:381, Dudás Andor Krónikája I.

ni a zentaiak a kőoszloppal, amelyen a következő felirat állt: "1697. szeptember 11. EUGEN HERCZEGNEK, a zentai hősnek Zenta város lakossága."

Bár nem tartozik szorosan a témához, hadd szóljak **bővebben** e "mestermű" sorsáról is, mely állítólag nem nyerte el a király tetszését (látta-e vajon?), pedig talapzatára kiállították azt az ágyúcsövet, melyet a győzelem után a hadvezér Zentának ajándékozott, több ágyúgolyó és az ásatások alkalmával talált különböző tárgyak társaságában. Idővel a "kellékek" eltűnedeztek, napjainkra csak egy táblával ellátott kődarab maradt emékeztetőül. (Hosszú kallódás után, egy-két évvel ezelőtt az új helyhatóság a Homok nevezetű lakótelep északi részére helyeztette át.)

1902-ben ezt írja róla az Összetartás c. lap: "Az Eugen szigeten levő csata emlék alapját régi idő óta kikezdték barbár kezek. Legutóbb az emlék tetején levő harci jelek közül csentek el egy kettőt. A régi gazdálkodás utolsó emlékei közül való eme emlékoszlop, mely porba került, az árának negyedrészt sem éri meg, nem maradandó emlékmű, de azért ügyvelnie kell az illetékes hatóságnak arra, hogy lehetőleg eleje vétessék a megrongáltatásnak, mert egyszer csak arra virradunk, hogy se hirt, se hamva nem lesz neki."

További "fogyását" figyelemmel kísérhetjük Dudás Andor gyűjteményében: "Valami nagy hazafi rossz szemmel nézte Eugennek porondi »hatalmas« szobrát, s az érzőntvényt széttörte, hogy most akárki is elviheti. Dudás Andor tanácsos jelentést tett a tanácsnak, hogy a szobornak szept. 11-ig való kijavításáról intézkedhessék, hogy a győztes hadvezér szobra ne tönkrevérve fogadja a hozzá hódolatra kivonult publikumot."

1903-ban a következő "hízelgő" írás jelent meg a kötömből: "A budapesti és talán az összes vidéki lapok átvették egyik krajczáros zentai ujságnak nagyképűsködő hírét, hogy a zentai Eugen szobrot megcsonkították. Nos hát megnyugtathatjuk Európa és vidékének felháborított érdeklődő közönségét, hogy képtelenség ott szobrot megcsonkítani, ahol nincs szobor. Ország-világnak eláruljuk, hogy Zentán nincs szobra Eugen herczegnek, mert a Róna szobrász alkotott Eugen szobor véletlenül a budai várpalotát díszíti - ő felsége a király költségén. Ami Zentán van, az minden inkább, csak nem szobor. Egy ismeretlen művész nagyság, nyári időben talán kőműves mester, potom pár forintért készített valami sirkőfélélet....Végeredményben örvendesebb csapás nem érhetné Zenta városát, mint az, ha valaki mindenestül ellopná e dicső emléket."

II. A LOVASSZOBOR KÁLVÁRIÁJA

Vágyak és elképzelések

Az előzmények hosszára nyúlt vázolója után következék most már a címben ígért szobortörténet.

Nos, az első konkrét javaslat Boromisza János polgármestertől származik. Előterjesztését Zenta város képviselő-testülete 1896.július 12-én tartott rendes közgyűlésén olvassák fel, melyet itt most teljes egészében közléteszek:

"Tekintetes Képviselő Testület! A közel jövőben, 1897.évi szeptember 11-én 200 esztendeje lesz annak, hogy Magyarország felszabadított a török iga alól.

Történelmi tény, hogy a zentai csata utolsója volt az ország felszabadítása érdekében lefolyt hosszú küzdelmeknek, nemkülönben történelmi tény az is, hogy Lengyel és Németország bizonytalansága a zentai csata napján szűnt meg, tehát az európai érdeket jelentő zentai haditény nem mulhat el méltó megünneplés és megörökítés nélkül.

Nem szenved kétséget, hogy a nemzet figyelme ezen ünnepély felé fordul, alkalmoszerűnek találom tehát annak méltó lefolyás és a nagy haditény emlékének megörökítése érdekében

javaslatomat

a következőkben előterjeszteni:

1. A nagy haditény megörökítéséül emeltessek Zenta város területén alkalmas helyen egy hazai művész által megalkotandó Eugen-szobor.

2. Ezen szobor ünnepélyes leleplezésére való részvételre hívassék meg minden illetékes tényező.

3. A szobor költségei társadalmi úton, közadakozás és az 1879. XLIX. t. cz. 5 §-a értelmében közhasznú célra játékdíj mentesen engedélyezendő kisorsolás és játékdíj, valamint nyereményadó mentesen kieszközleendő ingóságok - kisorsolása útján biztosíttassanak.

4. Ezen elősorolt és az ügy teljes kivitelének érdekében álló egyéb teendők ellátásával, folyamodások, feliratok, átiratok, körözvények, meghívások ünnepélyek intézésével, szóval a dolog természetéből folyó és vele összefüggő intézkedések megtételével egy a polgármester elnöklete és »Eugen Szobor Bizottság Zentán« cím alatt szervezendő 5 tagú bizottság bizassék meg, melynek tagjait a polgármester nevezze ki.

5. Ezen bizottság legközelebb megalakulván, önmagát kiegészítheti, érvényes határozat hozatalra az elnökön kívül tagjainak feles számban való jelenléte szükséges; eljárásáról pedig a városi képv. testületnek és annak útján a nyilvánosságának számol be.

Az így megalkotandó bizottság a városi pénztárt és a közvagyonot igénybe nem veheti, a város terhére kiadásokat és rendelkezéseket nem tehet, (Figyelem! Sorsdöntő kijelentés! - B.I.) a kitűzött cél végrehajtása és befejezése érdekében azonban legjobb belátása szerint felelősség mellett jár el.

6. Tekintettel arra, hogy a 200-ik évfordulótól alig 14 hónap választ el, és ilyen nagvobbszabású szohormű létesítése kétség kívül hosszabb időt vesz igénybe, ezen javaslat határozattá emelés esetén sürgösen, soron kívül végrehajtható.

Tekintetes Képviselő Testület: Az előadottak szerint a kérdést akként vélem megoldhatni, hogy a város jelenlegi szűk pénzvizonyai között a városi pénztár megkíméltessek illetve combination kívül hagyassék (hagyatott is! - B.I.) minél fögva tisztelettel kérem:

Méltóztassék javaslatomat határozattá emelni, és az erre vonatkozó jegyzőkönyvi kivonatnak soron kívül való sürgős kiadványozását elrendelni." ⁴

Fentieket a közgyűlés egyhangúlag, "közhelyesléssel" elfogadja, és a további teendőket, melyek teljesen azonosak a javaslatban felsoroltakkal, 5 pontban foglalja össze.

Jegyzőkönyv.

Felvételelt Zentán, 1896. évi Julius hó 14-én a városi polgármesteri hivatalban az Szobor bizottság ülése alkalmából.

Telenlevőket:

Poromirca Tákos polgármester mint a bizottság elnöke, Totk Lajos helyettes gymnasiumi igazgató, Juday Peres városi tanácsnok és Ormos Kálmán városi jegyző-bizottsági tagok.

Chičko polgármester felolvassa Zenta város képviselő-testületének 1896. évi 508. számú határozatát, melyel ezen bizottság a zentai csatorna 200. évfolyamát megújítására és megőrzésére szerveztetett és kijelenti, hogy a most született határozatban foglalt megfontalítások alapján ezen bizottság tagjaival Mikosovits Károly ügyvéd városi képviselőt, Totk Lajos hely. gymnasiumi igazgatót, városi képviselőt, Juday Peres közgyűlési tanácsnokot és Ormos Kálmán városi jegyzőt hivatalos mag, akik a megjelölést elfogadják,

A Szobor-bizottság jegyzőkönyvének első oldala

⁴ TLZ, F: 003. Zenta rendezett tanácsú város, 39. sz. Zenta város képviselő testületének jegyzőkönyve, 1896.

Ezek után a dolog nagyon jól, teljes sikert ígérően indul: a fent említett ülés és az ott hozott határozatok elfogadása után két nap múlva már össze is ül az "Eugen Szobor Bizottság." Elnöke Boromisza János polgármester, elnökhelyettese Tóth Lajos gimnáziumi igazgató, tagjai pedig Buday Dezső városi tanácsnok, Ormos Kálmán városi jegyző és Mikosevits József ügyvéd, városi képviselő.

Az első összejövetelen a következő határozatok születtek:

"Előadóvá és jegyzővé Ormos Kálmán bizottsági tag egyhangúlag megválasztatik.

Az ügykezelés a következőkben állapotittatik meg:

1. a bizottság részére külön iktató fektetendő meg.
2. a bizottság jegyzőkönyvei egybekötött könyvben összegyűjtendők,
3. a bizottság részére egy külön festékes és száraz pecsét rendelendő EUGEN SZOBOR BIZOTTSÁG ZENTÁN körirattal...."

Továbbá: "Tekintettel arra, hogy a kétszázados évfordulótól csak rövid 14 hónap választ el, mely idő alatt a szobor költségei országos gyűjtés és kisorsolás útján biztosítandók, ezek megtörténtével pedig alig marad idő a szobor megalkotására, megbizatik a bizottság elnöke, hogy a magas pénzügyi kormánytól az 1879. XLIX t. cz. 5 §-a alapján az Eugen-szobor, - mint közhasznú czélra játékdíjmentesen engedélyezendő országos kisorsolás, - és helyben négyezer darab egy koronás betéttel játékdíj - és adómentesen rendezendő ingóságkisorsolására vonatkozó engedély kiszolgáltatása iránt a vármegyei alispán úr és főispán úr ö Méltóságának pártolása mellett sürgősen folyamodjék és az ez iránti folyamodásoknak mielőbbi kegyes elintézését a pénzügyminiszter Úr ö Excellentiájánál személyes megjelenés által kérje ki..."

Határozat születik a zentai csata 199. évfordulója megünneplésének módjáról is (a tervek szerint az utolsó szobor nélküli megemlékezés!), mely szerint "ősi szokáshoz híven folyó évi szeptember hó 11-én a helyszínen a főispán Úr ö Méltóságának védnöksége alatt ünnepeltessek meg, ezen alkalomból rendeztessek a fővárosi hírlapírók és az Opera tagjainak közbejöttével egy korhű hangverseny, mely mindenben az 1600-as időről szólna, ezen hangverseny kapcsoltassék össze a zentai csatáról tartandó felolvasással és egy alkalmi költemények valamely neves művésznő által történő elszavalásával, végül rendeztessek egy városi bál, mely dolgok kivitelére alakittassék a helybeli úrnők közreműködésével egy vigalmi bizottság..."

A szobor megalkotójának személyéről csak egyetlen mondatban határoznak:

"Az Országos Magyar Képzőművészeti Tanács és Főispán Úr ö Méltóságának véleménye a művész személye és a szobor költségeinek mérve iránt kikérteni rendeltetik."

Az 5. határozati pont szerint "a magas kir. kormányhoz és az ország törvényhatóságaihoz és városaihoz az ünnepségek támogatása és a közadakozás megnyitása iránti felirat, illetve felhívás megszerkesztésére Dr Dudás Gyula úr, a ZENTAI CSA-TA czímű történeti mű írója kéressék fel."

És utolsóként: "Az Eugen Szobor helyéül a Szent Háromság-tér jelöltetik meg. (A mai központi park helyén - B.I.) Felkérendő az érsek Úr ő Excellentiája, az egyház-tanács és a városi képviselőtestület a hely átengedés iránt."

Mint látjuk, a Szobor-bizottság lelkesedése, buzgalma nem ismer határokat és akadályokat. Egy időben, egyforma jelentőséget tulajdonítva a tárgyak mindegyikének, párhuzamosan foglalkozik a csata 199. évfordulója megünneplésének megszervezésével, a lovasszobor elkészítéséhez szükséges anyagiak biztosításával, a szobor formájával és elkészítőjének kiválasztásával.

Már a második ülésen "egy a fővárosi hírlapíró urakból alakítandó művészeti bizottsággal" való kiegészítésről születik döntés. Tagjai között több nagy névre bukkanunk, mint Bródy Sándor, Ábrányi Emil, Kiss József stb., "...akik szivesek lesznek a szobor kivitele, költségeinek mérve és a művész személye iránt a bizottságot véleményezőleg tájékoztatni."⁵

Ezen a szálon minden simán haladt; már augusztus 25-én megérkezik a pesti újságíró- és szerkesztő csoport jegyzőkönyve, benne a szoborról alkotott elképzeléssel és ötletekkel:

"A bizottság a maga részéről is mindenekelőtt lelkes örömmel üdvözli a Zenta város közönsége által megindított mozgalmat és méltónak tartja a kétszázados évfordulót arra, hogy Magyarországnak ezen ünnepén majdan a hős Savoyai Jenő szobráról a csata színhelyén hulljon le a lepel. Egyhangú nézete a bizottságnak, hogy a dicső hadvezér emléke csakis lovasszobor által örökíthető meg...A szobor általános formája és jellege legmegfelelőbbben a Lipót korabeli barokk stílusban tervezhető...

A talapzat elő részén, domináló helyen alkalmazandó a magyar címer, hátrészén pedig szintén szembeötlő helyen Zenta város eredeti, Ulászló korabeli címere alkalmazandó. A talapzat magassága 5,5 - 6 méter magas, az alsó lépcsőzet 7 - 8 méter széles és 10 - 12 méter hosszú legyen. A domináló lovasszobor méltó mellékalakjaként javasolja a bizottság, hogy a talapzat felső részén, mintegy magát a talapzatot kiegészítve: két kemény kőből faragott megláncolt török fogoly alkalmazandó... A két alak megalkotásában ugyan a művész fantáziájának korlát nem szabható, azonban lényeges, hogy a szemlélőben első pillanatban azon impressziót ébressze, hogy itt a hatalmas győző diadalmaskodik a legvőzöttek fölött és a kétszázados rabigából történt megszabadulásnak is apotheozisa legyen. A talapzat alsó részén, a két megláncolt töröktől jobbra és balra, illetve alattuk, a talapzat alsó síkját élénkítve reliefek alkalmazandók, amelyeknek motívumai a zentai csata eseményeiből veendőek...

Hogy a lovasalak méretei domináljanak: szükséges, hogy annak magassága 4,50 - 5 méter legyen. A 16 nyugodt állású, de azért tüzes és eleven legyen; semmiesetre se domináljon azonban a lovas felett...A főalak maga büszke, de nem affektált pózban üljön a lovon... a lovasszobor valamint a két relief bronzból öntendő, a talapzat és a két fogoly pedig haraszti vagy pátyi kemény kőből faragandó...Feltétlenül szüksé-

⁵ TLZ, F:003. A zentai Szobor Bizottság jegyzőkönyvei 1896-1897

ges, hogy a művész legalább 1/10-ed nagyságú plasztikus tervet készítsen, amely tiszta képet nyújtson a megalkotandó műnek..."

A bizottság alapos eszmecsereit folytathatott ajánlata megtétele előtt, mert a továbbiakban arra is felhívja a zentaiak figyelmét, hogy ha netalán nem lesz elegendő pénz a fent javasolt változat realizálására, a művésztől alternatív tervet is kérjenek, egyszerűbb alapzattal, mellékalakok és dombormű nélkül. Nos, aki látta a szobrot a budai Várban, tudja, hogy ez az intellemsüket fülekre talált, és a fenti leírásnak megfelelő remekműben gyönyörködhet. Csak hát nem Zentán!!

A pestiek javaslatát a Szoborbizottság már a beérkezés utáni napon tartott összejövetelén elfogadja, és válaszlevelében megkéri tisztelettel a művészi bizottságot, "hogy az emlékmű megalkotásával megbízandó kiváló alkotó képességű művész személye iránt javaslatot tenni sziveskedjék".

A pesti művészeti bizottság ajánlata a szobor leendő megalkotójáról hamarosan, 1896. augusztus 30-án megérkezik. Négy, akkor már híres szobrász nevét sorolja fel: Zala Györgyét, de ő akkor a Millenniumi emlékmű elkészítésével van elfoglalva, Ströbl Alajosét, aki a Szent István-szobron dolgozik, Fadrusz Jánosét, a pozsonyi Mária Terézia- és a kolozsvári Mátyás-szobor kivitelezőjét, valamint Róna Józsefét, aki éppen befejezte komáromi Klapka-szobrát. A pesti újságírókból és szerkesztőkből álló bizottság ez utóbbit véli a legalkalmasabbnak, mivel képességeit már több művével bizonyította, és éppen nem vállalt nagyobb munkát, ami az idő rövidsége miatt döntő tényező. Mindössze egy év áll a művész rendelkezésére!

A zentai Szoborbizottság már a fent említett napon Róna Józsefekre szavaz, és felkéri a művészt, hogy 14 nap alatt készítse el a szobor kivitelezésére vonatkozó javaslatát. Mielőtt válaszlevelét ismertetném, hadd mutassam őt be néhány szóval (megérdemli!): a lexikonok elismert szobrászművészként írják róla. Lovasberényben született 1861-ben, művészi tanulmányait Bécsben fejezi be, majd Pesten kezd el dolgozni. Első munkái tárgyát a bibliából és az antik mitológiából veszi, stílusa kezdetben a barokkhoz áll közel, később egyre inkább naturalista. Kisplasztikai és dekoratív jellegű munkáin kívül nagyszabású emlékszoobrai Zrínyiről, Kossuthról és - hogy ne maradjon ki a felsorolásból - Savoyairól alkotta. 1929-ben megírta önéletrajzát, melyben a zentaiakkal való találkozásáról is beszámol. 1940-ben halt meg Budapesten.

Nos, 1896. szeptember hó 3-án Róna eképpen válaszol városunk képviselőinek: "...Azon megtisztelő megbízatást hogy Savoyai Jenő herczeg a zentai hősnek lovasszobrát elkészítem, a legnagyobb örömmel és lelkesedéssel elfogadom és a mű sikeres megoldására minden művészi ambíciómmal fogok törekedni. Az 1/10 nagyságú minta elkészítését már megkezdtem és az folyó évi September hó 15-én műteremben (Lipót körút 8-10. sz. alatt) megtekinthető lesz..." Árbeli ajánlattal azonban csakis az 1/10-es nagyságú minta megtekintése után kíván szolgálni. A szobor árával kapcsolatos tárgyalások megejtésére és a minta megtekintésére a Szoborbizottság 21. számú határozata értelmében Boromisza Jánost, Tóth Lajost és Ormos Kálmánt küldik a fővárosba. A "kiruccanásról" jegyzőkönyv készül, a jegyzőkönyv igen kedvező megállapításai alapján pedig szerződés. Eredeti példányát a zentai Levéltár őrzi. Jelentősebb részeinek közreadását kár lenne kihagyni e tanulmányból.

Szerződés

egyszerűsített a pentai. Savoyai Királynak her-
cege Szobor-bizottság és másrészt Róna Jó-
zsef szabványt megkötött, az alulírott módon es ke-
lyen a következő feltételek mellett jött létre:

A kentai Savoyai Királynak hercege
szobor-bizottság megbírta Róna József szabvány-
t, hogy az általa beemeltetett, s így a
művészeti bizottság, mint a szobor-bizottság
által elfogadott szabványok alapján Sa-
voyai Királynak hercege lovasszabványt elkeszítse
és kenta városában, a bizottság által kijel-
ölt helyen felállítsa. -

Róna József nem ezen megbízás
elfogadva kitéleri magát a lovasszabvány
a beemeltetett és jóváhagyott szabványok alapján
feljes művészi ambícióval elkeszítendő olyképen,
hogy az emlékszobor 1897. évi September 10. in kenta
a kijelölt helyen felállítható, illetve leleple-
zhető legyen. -

A lovasszobor alképű kérésitendő,
hogy a foalat magassága, beleértve lovat és
lovakat a plasztikával együtt 4,5 méter magas
legyen. A felaprak magassága 5,5 méter, így
hogy az egész szobor magassága a földszinttől

Róna József és a Szobor-bizottság közötti szerződés első oldala

"SZERZŐDÉS egyrésztől a zentai Savoyai Eugen herceg Szoborbizottság és másrészt Rona József szobrász úr között az alulírott napon és helyen (Bp.1896.szept.19. - B.I.) a következő feltételek mellett jött létre: -

1. A zentai Savoyai Eugen herceg szoborbizottság megbizta Rona József szobrász urat, hogy az általa bemutatott s ügy a művészeti bizottság, mint a Szoborbizottság által elfogadott szobortervezet alapján Savoyai Eugen herceg lovasszobrát elészítse és Zenta városában, a bizottság által kijelölt helyen felállítsa.

2. Róna József úr ezen megbizást elfogadva kötelezi magát a lovasszobrot a bemutatott és jóváhagyott tervezet alapján teljes művészi ambícióval elkészíteni olyképen, hogy az emlékszobor 1897 évi September 10-én Zentán a kijelölt helyen felállítható, illetve leleplezhető legyen.

3. A lovasszobor akképen készitendő, hogy a főalak magassága, beleértve lovat és lovaszt a plynével együtt 4,5 méter magas legyen. A talapzat magassága 5,5 méter, úgyhogy az egész szobor magassága a földszínétől számítva 10 méter legyen...

4. Rona József úr kötelezi magát, hogy a lovas alakot, a lovat és a talpazaton levő két domborművet bronzba önteti, a talpazathoz s az azon alkalmazandó két mellékalak, czimerek és egyéb ornamentális részek kiviteléhez pedig patyi vagy haraszi keménykővet alkalmaz.

5. A fent körülírt emlékszobornak ára szerződő felek között 138 000 frt, azaz Egyszázharmincyolcezer frt o.é. állapotit meg, mely árért Rona József úr kötelezi magát az alapozási, a tervezési, a mintázási, a bronzöntési és a kőfaragó munkálatokat olyképen elkészíteni, hogy a fenti összegben felül a szoborbizottsággal szemben semminemű további igényt, nem támaszthat. Együttal kötelezi magát Rona József ur a szobrot rendeltetési helyén hiány nélkül teljesen elkészülten felállítani..."

A szerződés a továbbiakban meghatározza a fenti összeg kifizetési módját. Mivel a dolog anyagi, "keményebb" oldaláról a következő fejezetben bővebben is lesz szó, egyelőre csak annyit, hogy a szobor árát négy egyelőre részletben folyósítja majd a megrendelő - a remélt és tervezett, folyamatosan begyűlő pénzből.

A mindent eldöntő anyagiak

A szobor formája meghatározva, a szobrászművész kiválasztva, már "csak" a pénzt kell előteremteni a nagy terv megvalósításához. És ez a dolog rázósabb része. Összetettségéről, bonyolultságáról a Szoborbizottság gazdag levelezési anyaga és sok-sok számla tanúskodik. Mint már hangsúlyoztuk, a nem jelentéktelen összeget sorsjegy által, bálak, rendezvények bevételeiből, esetleg közakadozásból, önkéntes adományokból kívánták összegyűjteni oly módon, hogy a városi kasszát ne terhelje semmiféle költség. A Bizottság komolyan hitt az anyagiak megteremtésének lehetőségében, minden crejét megfeszítve kilincsel, írt, könyörgött, kért. Ebből a szempontból vád nem érheti. Utólag azonban elmarasztalhatjuk naivságáért, tájékozatlanságáért. Lelkesedése, hazafias érzelme, buzgósága elvakította, figyelmét csak arra a szeptember 11-re összpontosította, amikor majd lehull a lepel a nagy műről a csata színhelyén.

1896. augusztus 15-i dátummal "alázatos folyamodvány" megy Nagyméltóságú dr Lukács László mkir. Belügyminiszter Úrhoz Budapestre, amelyben a Bizottság részletesen megindokolja óhaját és kér *"közhasznú célra 300.000 forint összeg erejéig egy adóköteles, de játékdíjmentes kisorsolásra vonatkozó engedélyt...és a jövő évi September 11-én lebonyolítandó 4000 darab egy koronás betétű játékdíj - és adómentes ingóság kisorsolását engedélyezni."*

A felhők ekkor kezdenek gyülekezni: a pénzügyminiszter 64.720 sz. alatt kelt válaszában csupán 4000 darab 50 krajcáros sorsjeggyel tartandó tárgysorsjátékot engedélyez, a 300 000 forintos sorsjáték lebonyolítása viszont csak törvény útján érhető el, ez pedig hosszú időt venne igénybe. A kezdeményezők ismét a pénzügyminiszterhez fordulnak, ezúttal 500 000 forintos ingóság kisorsolásának engedélyezése iránt, mely által *"vélfük a létesítendő mű költségeinek egy részét biztosítani, melynek engedélyezésétől függ mostmár az egész kérdés, mely a kivitel stádiumában dőlne dugába, ha Nagyméltóságod kegyes pártfogásába nem méltóztatná a történeti nevezetességű ügyet"*.

A 69.195 sz. pénzügyminiszteri "magas rendelet" 200 000 darab 1 forintos vagy 400 000 darab 50 krajcár tárgysorsjátékot engedélyez. Boromiszáék kezdik belátni, hogy több engedményre aligha számíthatnak, így kérnek, ami még kérhető: *"a felállítandó szobor építése költsége maga 138.000 ft összeget vesz igénybe, melynek összegyűjtése majdnem ember fölötti feladatot ró az alulirt bizottságra, akik nehéz feladatuk közepette mély tisztelettel fordulunk nagyméltóságod kegyes színe elé, alázatosan esedezvén: Kegveskedjék a nemes célra való tekintettel az alulirt bizottság egyszerű, ajánlott és pénzes leveleire a portómentességet, a bizottság elnöke, Boromiszta János és jegyzője: Ormos Kálmán részére pedig a fővárossal szükségessé vált gyakori érintkezés könnyítése és költségeinek megtakarítása céljából a jövő és az 1897. évre érvényes szabad vasúti jegveket engedélyezni. Mely tiszteletteljes kéreelmünk után maradunk Nagyméltóságodnak alázatos szolgálói."*

Miközben a tárgysorsjáték engedélyezése és lebonyolítási módja körül folyik a levelezés, azért csordogál innen-onnan egy kis pénz a Bizottság betétkönyvére a Zentai Általános Takarékpénztárba. Érkeznek önkéntes adományok (elsők között pl. a zentai Heszler és Társa cégtől 100 Ft).

Elég szép bevétellel dicsekedhetnek a szervezők a szept. 11-i hangverseny után is: 713 Ft 44 kr, de a kiadások 613 Fr 84 kr-t fel is emésztettek. Hasonló a helyzet a bál számadásainál is. Lezajlott tehát a 199. évforduló is. Méltó bevezetője volt a következő, a 200. évforduló rendezvényeinek, amint-mint már tudjuk - a tervezett szoborleleplezés tett volna teljessé. A *Zentai Közlöny* 1896. szept. 13-i száma szinte egész terjedelmét az ünnepek leírásának szenteli. Címoldali cikkét így kezdi: *"Városunk közönsége évek óta nem ülte meg oly kiváló módon szept. 11-ét, mint ez évben, minnek oka részben a milleniumi esztendő, részben azon nagyszabású mozgalom, mely Eugen fővezér szobrának a jövő évben leendő fölállítására irányul."* Közli az ünnepi beszédet (Száríts Bertalan tartotta), dicsérő szavakkal részletezi a hangverseny eseményeit. A beszámoló záró része pedig így hangzik: *"Halvány és hézagos tudósításunk is tanúságot tesz arról, hogy az Eugen szobor fölállítására indított*

mozgalom első lépése is már a legszerencsésebbnek mondható. Eltekintve a minden ízében sikerült szeptember 11-i ünnepségektől, az abban közreműködött művészi nagyságok és írók lelkes részvéte kivívta célunk számára az ország figyelmét mit ha jónak és helyesnek bizonyult rendezéssel sikerül mindvégig ébren tartanunk, biztosan remélhetjük, hogy 1897. szeptember 11-én állni fog főterünkön Eugen fővezér szobra s hirdetni fogja a hálás utókornak nemzeti életünk világra szóló eseményét a zentai diadalt."

De szálljunk vissza a földre. Érkeznek a kijózanító jelek: a környékbeli bankok sorra visszautasítják a nyereményjáték ügyeinek vállalását, csak a budapesti Kereskedelmi Bank mutat némi érdeklődést a dolog iránt. A szervezők elbizonytalanodnak. A művésszel kötött szerződést a következőképpen módosítják: *"Aziránt, hogy a 138.000 forint vállalati ár tényleg be fog folyni a szerződő bizottság szavatosságát nem vállal és a szerződésnek ily értelmében való magyarázatát el nem fogadhatja, a fizetési kötelezettségét pedig akként értelmezi, hogy a tényleg befolyandó összeget fogja a vállalati ár lehajlásába átszolgáltatni, és pedig az esedékesség idejében amennyiben a szükséges összegekkel rendelkezni fog, ha pedig a fizetési kötelezettség teljesítésére az esedékességek idejében kellő összeg be nem folyt volna, mindenkor a rendelkezésre álló összeget fogja vállalkozó művésznak átszolgáltatni, saját kezelése alatt Ezer forintnál többet nem tarthatván vissza."*

Az 1896-os év hátralevő részében nem történik jelentősebb lépés a dolgok elősegítése érdekében. Megvan a hatósági engedély 200 000 darab egyforintos vagy 400 000 darab 50 krajcár sorsjegy kibocsátásához, mely a szobor költségeinek egy részét hivatott fedezni. De ebből sokára lesz pénz. Róna József viszont már elkészült a gipszmintával, és egyre-másra kérvényezi az esedékes első részlet kifizetését. A válasz csak ennyi: *"tudomásul vétetve, a kiutalás iránt akkor fog rendelkezés tétetni, ha megfelelő pénzüsszeg befolyik."* Hogy az ügy még bonyolultabb legyen, *"a sorsjáték sorsjegyei a jótékony célú állami sorsjátékokra való tekintettel csupán 1897. év január hó elseje után hozható forgalomba."* Tchéát bármennyire is sürget az idő, pénzszerzés szempontjából nincs mit tenni. Hogy mégis történjen valami. Boromisza engedélyt kérvényez a sorsjegyek osztrák területen való árusításához, és igyekszik a játék portómentességét kicsiközölni. November végén ajánlat érkezik a bécsi A. Molling bankháztól a sorsjáték lebonyolítása tárgyában. Róna József egyetértésével a Bizottság a sorsjáték kezelését és vezetését a fenti cégre ruházza át. Ettől kezdve a szobrász a változatosság kedvéért Bécsbe is címezi pénzkérő leveleit, de a válasz jó ideig *"majd a portómentesség elnyerése után."* Csakhogy a Bizottság nem adja fel, a remény további lépésekre készíti. December 19-én Boromisza beszámolót fogalmaz a vármegyei főispánnak a Bizottság eddigi ténykedéséről és intézkedéseiről, melyben többek között így nyilatkozik: *"a sorsjátékból 40 000 forint összegre számíthat a bizottság, a hiányzó összeget pedig közadakozás útján reméli összegvűjthetőnek...a szobormű kivitele technikailag biztosítva van, az anyagiak iránt pedig, tekintve a saját kedvező hangulatát, nincs ok aggodalomra....."*

Az év utolsó napján a Bizottság négy új taggal "egészíti ki magát" (Rezsny Aurél, Szárics Bertalan, Vuics János és Braun Izsó urakkal), és így "meggrösödvé" még

mindig reménykedve lép át az ominózus 1897-es évbé. Az új év jól is kezdődik: a zentai Casino vígalmi bizottsága tombolával összekötött bálát szervez az Eugenszobor javára, mely 257 Ft 80 krajcárt hoz, majd megérkezik a "magas rendelet", mely engedélyezi a tárgysorsjáték jegyeinek a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és tartományok területén történő áruba bocsátását. A következő hivatalos írás viszont lesújtó: a kereskedelemügyi miniszter 79745 és a pénzügyminiszter 99505 számú "magas intézkedéssel" a portómentességet és az újabb tárgysorsjáték iránti kérelmeket elutasítják. A szervezők nem nyugszanak belc: "Ezen kérvények megújításával az elnökség megbizatik.."

Róna egyre elkeseredettebben és rámenősebben követeli régóta esedékes járandóságát: "Mi itthon amugy is mindent elkövetünk, hogy a dolgon lendítsünk, amennyire lehet, de a legjobb esetben is elhúzódik minden. Elsősorban pedig mégis azon kellene lenni, hogy rajtam valamiképen segítsenek, pláne ha a sorsjegyeket csak február hóban bocsájtják ki, absolute nem tudom, addig is mi tevő legyek. Hiszen mostan az volna szükséges, hogy Molling nekem az 5000 frtot a portómentesség megadása előtt fizesse ki, tehát azonnal. Mert én eddig 14 000 frtot adtam ki és teljesen ki vagyok merülve, úgy már nem tudok tovább. Talán csak lesz rá valami út és mód, hogy Mollingot erre rá lehetne venni... ha nem, akkor igazán kénytelen vagyok munkásimat elküldeni. Arra elvégre nem lehettem felkészülve, hogy a bizottság 4 hónap multán sem lesz azon helyzetben, hogy párezer forintot bocsásson rendelkezésemre."

Róna személyesen is elmegy Bécsbe pénzért könyörögni, de nem kap semmit.

A zentaiak újbóli kérvényezésére a Molling cég 2500 forintot ad Rónának, de a művész hamarosan sürgeti a további részletek kifizetését: "Óriási kiadásaim voltak, a legnagyobb pénzzavarban vagyok már." Ezúttal 200 forintot utalványoznak ki neki a Magyar Lcszámítoló és Pénzváltó Banktól az oda befolyt önkéntes adományokból.

Dicséretet azonban kap eleget: a bécsi Művészeti Akadémia tanára, Zumbusch Gáspár és a magyar fővárosi műkritikusokból alakított műbíráló bizottság elismerően szól hosszú beszámolójában a megtekintett gipszmintáról: "Róna József Jenő hercege minden tekintetben sikerült mű, mely a művészeti tökéletesség szempontjából véve a legmagasabb igényeket is kielégítheti... minden esetre bizonyos az, hogy a városnak, melyben elhelyezendik, kiváló díszje és művészeti nevezetessége lesz, melyet senki sem fog nézni a nélkül, hogy lélekemelő hatását ne érezné... Mint tartalmi, mint művészeti kivitel tekintetében egvaránt kifogástalan..."

A pesti hírlapok is elismeréssel szólnak Róna József legújabb alkotásáról. "mellyel becsületet szerzett a magyar képzőművészet számára."

Atentái Eügem szobor lett.

Liszt-ság aínak

teutái!

... ellenkerő eseten kénytelen
valunk minnkásainnal alköl
deni s addig sürgötletni míg
a Bizottság aron halgatlan len
hogy pénz bresáthot rendelke
Lisencre.

En már addig a gien vagyono
mat kiadtam is nem tudok tovább;

Arunkivül arra kérésen a k. Bizott
ságot drives koldvinell Mollinqua
is a pénz kiadását sürgötnei mel
az én sürgötiesen egy látsitt
nem harral deuit.

Kiváló tisztelteté

Budapest 1894

Február 2 aín

Róna Lósz
ac. szobrás

Részlet Róna egyik pénzt sürgető leveléből

A csőd

A botrány már a levegőben lóg. Rezsny Aurél, utólag beválasztott bizottsági tag még idejében kiszáll a buliból, illetve bele se lép, mondván: "...a bizottság erkölcsi és anyagi felelősséget vállalt, szóval a legfontosabb dolgokat már véglegelte s így utólagos beválasztásom folytán nem igen van alkalmam az ügy érdekében érdemleges tevékenységet kifejezteni..."

Zenta város képviselő-testülete 1897. március 6-án tartott gyűlésén Matkovits József városi képviselő felteszi a kérdést: "Igaz-e a városban szállingózó hír, hogy az Eugen szoborbizottság az Eugen szobor elkészítését megrendelte?"

A város érdekeit megóvándó kérde, hogy terheli-e a várost valami anyagi felelősség, s lesz-e a városnak e körül valami kiadása. Az elnöklő polgármester, Boromisza János ismételten elmondja, hogy "a felállítani szándékolt Eugen szobor és a kibocsájtandó sorsjegyek után a várost semmi néven nevezendő anyagi felelősség nem terheli, ahhoz egy krajczárral sem fog hozzá járulni, mert az társadalmi úton fog létre hozatni."

Matkovits erélyes tiltakozása ellenére, "hogy az Eugen szobor érdemében a városi közgyűlés bármily activ részt vegyen", felhivatik a polgármester, hogy a következő képviselő gyűlésre készítsen egy beszámolót a Szoborbizottság eddigi munkájáról.

A kérdésről tehát még egyszer (és utoljára!) tárgyal a városi képviselő-testület. Az 1897. április 10-i jegyzőkönyv néhány, részünkre érdekes mondata így hangzik:

"A bizottság minden kérdésben a maga nevében és a maga felelősségére jár el, a szerződést a maga nevében kötötte meg és a sorsjegy concessió is az ő nevére szól, tehát a város az egész dolgon kívül áll. Az előadottak szerint a szobrász a művet a saját rizikójára készíti el és az iránt senkitől garantiát nem kívánt, tehát a kérdés anyagi része tekintetében legfőbb érdekeltnek a szobrász tekintendő, a kivel a bizottság mindenben egyetértve, sőt fontosabb esetekben egyenesen az ő kívánsága szerint járt el...nehogy a mai tárgyalással valami kötelezettség háruljon a városi pénztárra, sőt kiakarja kerülni még annak látszatát is, hogy a képviselő testület bármi néven nevezendő conectusba volna a szobor bizottság és annak munkálkodásával indítványozza, hogy a mai napra tárgyalásra kitűzött szobor ügy a napi-rendről vétessék le s ezért ellenzi még azt is, hogy a szoborügy bár mi alakban is, a gazdasági bizottsághoz áttétessék számoljon el a bizottság, s tegyen jelentést annak akinek tetszik!...Ezen határozat úgy a bizottság elnökével, valamint a szobor vállalkozójával tudomás és mihez tartás végett közöltetni határozatott."

Ez egyenes és érthető beszéd, de ha jól emlékszünk, ugyanez a gyűlés fogadta el Boromisza kezdeményező ajánlatát és nevezte ki nem egészen egy évvel ezelőt a Szoborbizottságot!

Áprilisban "szélnék cresztik" a közadakozási gyűjtőíveket is. Savoyai hőstetteinek és érdemeinek ecsetelése után ily szavakkal buzdítják a népet pénzgyűjtésre:

"A nagy hadvezető hatalmas lovas szobra Róna József zseniális szobrászunk műtermében készen áll és rövid hónapok kérdése, hogy a művészi kézzel megformált anyag századokkal daczoló, tündöklő ércz-alakot öltjön."

A diadalmas zentai ütközet kétszázados évfordulóján - 1897 szeptember 11-én - akarjuk fölállítani...Zenta város főterén, a hajdani véráztatott harcmezőn, a hol minden talpalatnyi rög a nagy hadvezető elszántságát, dicsőségét hirdeti.

Hogy a remek szobormű költségei az ünneplés határnapjáig fedezve legyenek: tisztelettel és bizalommal fordulunk a magyar nemzet áldozatkészségéhez. Adakozásra szólítjuk fel mindazokat, a kik ismerik a magyar történetnek azt a fényes lapját, a melyen a Savoyai Jenő neve tündököl; a kik tudják és érzik, hogy a zentai nagy nap az egész magyar nemzet hasznára és dicsőségére vált; s akik abban a szerencsés helyzetben vannak, hogy aranyaikkal vagy filléreikkel minden igazi nagyság, minden igazi nagy tett emlékének a megörökítésében közreműködhetnek..."

Róma jelentése szerint szétküldtek 7500 német és 10 000 darab magyar nyelvű gyűjtőívet, de május végéig mindössze 120 darab érkezik vissza átlag 40-50 forint adománnyal. Ebből 451 forint a nyomdaköltség. Róma innen kap alkalmanként 100-200 forintot. Az adományok a legkülönbözőbb körökből és helyekről érkeznek: katonai alakulatoktól, városi házipénztárakból, egyénektől Budapestről, Bécsből, Pozsonyból, Temesvárról, Triesztből, Zomborból, Losoncra stb., stb. A lista igencsak tarka, de a hozzá fűzött remények tekintetében nagyon szürke, vérszegény.

A vég

A Szoborbizottság utolsó fellelhető jegyzőkönyvi bejegyzése (90.sz.) 1897. május 12-i dátummal zárja a füzetet. (Találtam ugyan egy számlát új jegyzőkönyv vásárlásáról, de sajnos, maga a jegyzőkönyv II. kötete nincs meg a zentai Levéltárban). Így ezen a vonalon nem kísérhetjük tovább az eseményeket. Az imént említett utolsó jegyzőkönyvi bejegyzésben a bizottság indítványozza, forduljanak segítségért a "Császári és Királyi főherczegek és főherczegnők ő felségeikhez...azzal a hódolatteljes könyörgéssel, hogy hazafias vállalkozásában legmagasabb kegyével és támogatásával boldogítani méltóztassék....."

Innentől a szervezők levelezési anyaga is nagyon hiányos. Egy-két számla apróbb bevételekről és kiadásokról, egy meghívó a bizottság összejövetelére június hó 18-ra (elhalasztva 22-re - addig talán még történhet valami! -), melynek 2. napirendi pontja már sejteti az ügy végkifejletét - a szobor leleplezésének az anyagi rész megoldatlansága indokából való elhalasztása -, valamint Róma levele egy utolsó szalmaszállról: "a bécsi Staatslotterie húzása e hó 10-én lesz. E sorsjáték jövedelme különböző célokra elosztásra jut. Folyamodni kellene tehát rögtön az osztrák pénzügyminiszterhez, hogy a jövedelemből juttassanak egy részt a szobor alapnak."

Postafordultával érkezik a Szoborbizottság iratgyűjteményének utolsó darabja, a szobrász kiigazítása, miszerint az ajánlott sorsjáték jövedelme csakis jótékony célokra fordítható, így tehát nem adhatnak szoborra.

Szorul a hurok. Sajnos, az ügy kulminációs fázisáról, a szobor további sorsáról, a 200. évforduló szobor nélküli megünnepléséről csak közvetve, utólagos beszámolóik, leírások útján értesülhetünk. Jó szolgálatot tesz e tekintetben Róma életrajza, mely *Egy magyar művész élete* címen jelent meg a szerző kiadásában Budapesten 1929-

ben. A budapesti Széchényi Könyvtárban jutottam hozzá. A szobrász leírja benne csetét a zentaiakkal az első találkozástól a szobor elkészültéig. Számunkra már nem is meglepő, hogy a művészi munka bemutatásától sokkal jelentősebb rész jut az ügy anyagi oldalának ismertetésére. Már a munka elvállalása "attól függ, mennyit fizetnek a zentaiak. Egy lovasszoborra nem adhatnak kis pénzt." Néhány oldallal odébb: "Mivel a bizottságtól nem kaptam előleget, minden megtakarított pénzemet befektettem a munkámba s adósságot is csináltam." Bizva az ügy sikerében ugyanis telket vásárol ház és műterem építéséhez. "A falakat már húzták is fel, amikor jött a nagy krach. A sorsolás eredménye alig a tizedrészét tette ki a szobor költségének. Ezt ugyan megkaptam, de a szoborra felvett kölcsönöket sem tudtam belőle kifizetni. A bizottság Zenta városához fordult, de az hallani sem akart az ügyről. - Miért nem fordultak akkor hozzá, amikor a megbízást adták! Egyék csak meg a főzjüket!... A megyéhez fordult a bizottság, ott kinevelték őket. A kormányhoz is elmentek, ott azt mondtották, elég gazdag a város, fizessen az! Az egész szobor-ügy kezdett nevetséges lenni, de rám nézve annál tragikusabb lett. Kétségbeesetten vártam... Amellett más munkám sem igen akadt... - Miután a szobor elkészült - azt ízeni a bizottság - legcélszerűbb volna felállítani. A leleplezésen a király is megjelenne s a zentaiak elszégyelnék magukat s végül mégis kifizetnék... -Egy »smarnt« - mondtam bosszúsan. - Sem a bronzöntő, sem a kőfaragó nem adná ki a szobrot pénz nélkül. Aztán nincs is pénzem a szobor elszállításának s felállításának költségeire. És harmadszor, fűtyülök az egész bizottságra, a polgármesterre s az egész Zenta városára! Ezek mind svindlerok, csalók. És ha felállítanám a szobromat, a sóhivatalhoz szaladhatnék a pénzemért! Olyan nincs!... Az esettel sokat foglalkoztak az újságok s mindenki fel volt háborodva... A bizottság azonban nagy dologra határozta el magát. Írt egy szép folyamodványt a királyhoz s támogatását kérték... Közben kiállítottam művem a Műcsarnokban (1899. - B.I.)... Tudtam, hogy a király minden évben megtekinti a kiállítást. Azt reméltem, hogy munkám tetszeni fog neki s talán teljesíteni fogja a zentaiak kívánságát. A király azonban ezúttal kivételesen nem jött s minden reményiségem kárba veszett..." A továbbiakban Róna leírja, hogyan látta meg Hauszmann Alajos, a királyi palota építész a szobrot, hogy az ő javaslatára a király, I. Ferenc József meg is vásárolta az emlékművet, Róna szerint czekekkel a szavakkal: " - Én megveszem az emlékművet... de magamnak. És a zentaiak nézhetik a dolgukat. A fukarok!... És így került emlékművem a vár elé, a világ egyik legszebb helyére... a vételösszeg valamivel kevesebb volt, mint az eredeti. A zentaiaknak visszafizettem az előleget..."

Szobor nélkül

A szobor tehát időre elkészült, és 1900-ban a budai Várban fel is állítják. Így történt meg, hogy a csata 200. évfordulóját emlékmű nélkül ünnepelte Zenta. A szigeten azért volt népiünnep, este a városban táncvigalom. "Ezek jóvedelmét a zentai győző emléksobrának javára szánták, melyet a jövő tavasszal állítanak fel". (Ismeretlen eredetű újságcikk - kivágás a zentai Múzeumban). Remény tehát még

mindig van. Ezért sikerülhettek jól az ünnepség rendezvényei a szoborbotrány ellenére is. A zentai Gymnázium 1897-1898 tanévi Értesítője is említést tesz a nagy eseményről:

"Szeptember 11-én a zentai csata 200. évfordulóját ünnepeltük a csata színhe-lyén Érdujhelyi Menyhért plébános úr által tartott isteni tiszteletben és szentbeszéd-ben való részvétellel. Ezt követte Vészi József úrnak, a Budapesti Napló főszerkesz-tőjének emlékbeszéde s Molnár Vincze iparossegédnek szavalata (Savoyai Jenő, Áb-rányi Emilől), miket a tanuló ifjuság és tanári kar tagjai szintén végig hallgattak."

A következő, 1898-as évben viszont nagy csend ül a városon a csata évforduló-ján. Dudás Andor gyűjteményében is csak egyetlen mondat szerénykedik erről: *"A zentai csata emlékét ebben az évben nem ünnepelték meg."*

Annál hangosabbak az újságok! Jó témát nyújtott a szobor körüli botrány a kö-vetkező évekre is. A Zentai Híradó 1901. szeptember 22-i számában Az Eugen szo-bor regénye cím alatt reményvesztett, gúnyolódó cikk jelenik meg;

"Képes levelezőlapok, sorsjegyek, hangversenyek és gyűjtőívek segítségével teli kürtöltük a világot, hogy végre-valahára mi zentaiak is egy nagy, érdemes dolgot műveltünk, nyélbe ütöttünk egy szobrot, egy remek alkotást."

Hosszú évszázadok óta az első érdemes cselekedet, a miről tudomást vett az or-szág és tudomást vett a nagy világ is... És ime, amnyi kapkodás után az Eugen szobor, mint a többi testvér zentai alkotás - a tervszerűtlenség, fejtelenség és pártos-kodások ősi talajában megfeneklett, elkallódott és örökre eltűnt a zentai láthatárról. A budai királyi várpalota udvarán fogja hirdetni a zentaiak szobra a magyar szob-rárszat dicsőségét és egvidejűleg a zentai társadalom tehetetlenségét és a bárgyuságig menő nemtörődömségét... A mi kezünkben a legszebb alkotás is eltorzul, a legnemesebb eszme is elfajul... Utolsó ereklyénket, a legdrágább kincsünket, - a tör-ténelmi emléket is elkötyvetéltük... Hol vannak a városnak nemesen, önzetlenül és okosan gondolkodó polgárai, a kik e szoborban nemcsak egy drága vastömeget lát-tak, - hanem e szobor kapcsán Zenta város fejlődéséről és jövőjéről is gondolkoz-tak? Ki hirdette tántorítatlanul e szobornak első sorban Zentát érdeklő óriási fon-tosságát? Ki cselekedett már önzetlenül valami nagyot e szerencsétlen város érdekében?... Visszafelé megyünk az egész vonalon. A vármegvének jól tejelő fejős tehenei vagyunk, de abban a meggyőződésben élünk és élünk a mai napig, hogy a szobor révén ő Felsége, a magyarok legigazságosabb királya, visszaállította volna régi törvényes és az idők folyamán elkallódott jogunkat, az önálló törvényhatósági jogot. Ez lett volna ő felsége legméltóbb ajándéka Zenta város részére azért a ked-ves figyelemért, hogy Zenta város szobrot emelt, a közös hadsereg dicső emlékü hadvezérének... (Lám, lám! Még mondja valaki, hogy egy jelentéktelen kis szobor tör-téncéncé szántunk ennyi helyet és időt!? Hiszen Zenta város további fejlődését hi-vatott meghatározni! - B.I.) Eltűnt a szoborbizottság, eltűntek a sorsjegyek és a hangverseny jövedelmek, marad a régi, reménytelen, bizonytalan állapot, a legsöté-tebb jövő. Az Eugen szobor helyén, majd a jövő nemzedék szobrot fog emelni, de nem a törökverő diadalmas Eugen herczegnek - egy hatalmas lovas szobrot, hanem egy idomtalan lomha, nagy tengeri rákot - nekünk, a mi emlékünk tiszteletére és ez

jelképezni fogja a mai zentai társadalom tehetetlenségét és rákszerű haladását a fejlődés útján..."

A szobor-botrány még évekig foglalkoztatja a közvéleményt. A zentai *Szabad Sajtó* 1901.szeptember 22-i számában, a címlapon napvilágot lát egy névtelen nyílt levél Olvassa a kir. ügyész úr? Legyen világosság! címen. Követeli, hogy "miután a jog, törvény és igazság korszakában élünk", indítson a királyi ügyész vizsgálatot, mert "itt nálunk és az egész országban rengeteg pénz gyűlhetett be és a szobor még sem került ide hozzánk. Beszélnek sikkasztásról, csalásról és az Isten tudja, mi mindenről, de nem tesz senki lépést arra nézve, hogy a törvény rendes útján gyűjtésük fel e homályos ügy megvilágítására a fáklyákat."

Az újság következő számában olvashatjuk Boromisza János ügyvédnek, a Szoborbizottság elnökének éles hangú és rendreutasító válaszát, melynek lényege: "...mint a bizottság elnöke, de bármelyik működő tagja is bármikor és bárkinek kiket ezen szobor ügy érdekel, felvilágosítást adott. - Ekként állván a dolog, a cikkíró rengeteg pénzlátománya hazafias aggodalmát eloszlatjuk, ha nem búvik cikkével a sajtó kuliszszái mögé, hanem nevével bemutatkozik és bizonyítékot szolgál állításaira... Azt egyébként megígérem, nem ugyan cikkíró sajtóbeli figyelmeztetésére, hanem kötelességem tudatában, hogy a szoborbizottság működésének eredményét, amint arról a felsőhatóságoktól a határozat leérkezik - a községnek bemutatom. Még egyet; a szobor felállításához Zenta város mint erkölcsi testület egy fillérrel sem járult hozzá."

Többet tudunk meg a zentai *Igazmondás* 1903.szeptember 4-i számából, feltéve, hogy szerkesztői célkitűzése hű a címéhez: "Annak kijelentése mellett, hogy az elszámolt összegek jelzésénél koronák helyett forintok lettek használva, megemlítjük, hogy az elszámolás körüli visszaéléseket nem a szoborbizottság követte el, hanem a sorsjegyeket kibocsájtó Molling bécsi bankház...(Itt egy hosszú kimutatás következik a bevételekről és kiadásokról - B.I.)...A bankház ezen elszámolása a szó szoros értelmében véve felületes, megbízhatatlan, teljesen igazolatlan, mivel nincsen okmányolva, feltűnően óriási összegek szerepelnek benne, minek végeredménye az lett, hogy a sorsjegyekért állítólag bevett 102945 frt 22 kr összegből a valódi célra 6567 frt 41 kr jutott. Ezen elszámolás erkölcsi értékéhez fölösleges lenne további commentárt fűzni!... Minthogy pedig a bizottság anyagi felelősséget nem vállalt a szobor árának fedezésére, csupán a gyűjtést vállalta magára, pénzbeli kötelezettség nem is terheli a bizottságot..."

És hogy írásom tarkítsam, az eddigi történelmi, gazdasági, jogi megvilágosítások után hadd szolgáljak egy kis politikai "bukatóval" is: "Midőn szerződés kötése napirenden volt a művész urat, úgy Vészi József urat is az a nagy remény támogatta, hogy a sorsjátékból 35 - 50.000 frt tiszta bevételi eredmény lenne, a többi összeg magyarországi és az osztrák monarchiai adományokból fog befolyjni, amellel biztosította a bizottságot, hogy a posta portó és sorsjátéki illeték elengedtetését biztosan keresztül viszi. Ezen finanszírozás meglehetősen biztos reményeket is nyújtott, azonban épen azon idők folyama alatt a Vészi József úr szerkesztése alatt levő Budapesti Napló, az akkori kormányelnök politikáját és személyét állandóan és naponta erős támadásokkal illette, s ez oknál fogva a legvalószínűbb az, hogy egy lapszerkesztő

úrnak vőtársa érdekében a biztos reményekkel magára vállalt finanszírozása nem sikerülhetett, mert a kormányelnök jó indulatú támogatása teljesen elesett..." De nincs minden veszve, mert az utolsó mondat így hangzik: "Míndezek még nem szolgálnak okul arra, hogy új gyűjtést ne indítsunk Savoyai Jenő herceg szobrára, egy új bizottság által."

A zentaiak sokáig nem nyugodtak bele, hogy a szobor városuk főtere helyett a budai várba került. Miután az emlékmű körüli botrány hullámai lassan elültek, megkezdődtek a találgatások, reménykedések, mikor és hogyan kerülhetne a lovasszobor eredeti rendeltetési helyére. (Szerény véleményem szerint a sors kegyes volt a szoborhoz! Mi maradt volna belőle itt a két világháború és a felszabadulás után? Annyi, mint a néhai zentai Szent-Háromság-szoborból: egy morzsányi sem!?)

Hosszabb szünet után, 1941-ben ismét napirendre kerül a téma. *A Zentai Újság* az évi május 7-i számában *A Zentai szobor hazatér* című cikkében Széll Sándor tollából egy, a szobor történetével foglalkozó hosszabb bevezető után arról olvashatunk, hogy a mestermű csak ideiglenes elhelyezést nyert az ország fővárosának legszebb helyén, ahová annak idején Hunyadi Mátyás szobrát tervezték felállítani.

"Már Mátyás halálának 450. évében felmerült az a terv, hogy a zentai szobrot...eredeti felállítási helyén Zenta városában állítsuk fel...Így Zenta városa a török felett aratott nagy zentai csatának 250 évfordulóját, 1947.szeptember 11-én már e szép szobor tövében ünnepelhetné...A zentai szobor hazatérését szorgalmazó mozgalomnak máris sok lelkes híve van a fővárosban és így remélhető, hogy ennek a szép tervnek a keresztülvitelét semmi sem akakályozhatja meg..."

Mint tudjuk, a dolgok másként alakultak...A fenti írás azonban egy lavinát indított el, ismét az érdeklődés középpontjába kerül a zentai csata és Eugen herceg, azaz a szobra. Ennek eredménye egy négy részből álló, folytatásos írás a *Zentai Újság* 1941. december hó 10.12.14 és 17.számában *A Zentai Eugen Szoborbizottság, majd Miért van Budán az Eugen szobor* címmel.

Mondják, hogy Zenta város fennállása 750.évfordulójának ünnepéskor (1216-1966) ismét felmerült az ötlet, hogy talán ez a generáció tehetne valamit az ügyben. Írásbeli nyoma ennek nincs, találtam viszont a zentai Levéltárban egy nagyon érdekes és meglepő levelet, melyből arra következtetek, hogy "szobrunk" holléte még mindig és máshol is szívügy: *"A ráckeveiek tárt karokkal fogadják Savoyai Eugen szobrát. A Népszabadság Ne kerüljön vissza c. vitaindító cikke és a január 7-i számban közölt érdekes levelek időszerűvé teszik a további hozzászólásokat is. Itt van a szobor egvedül méltó helye Ráckevén, Savoyai Eugen kastélya mellett! A Dunapart festői környezetében részben már helyrehozva áll a világhírű bécsi Belvedere hírneves építője Johann Lukas von Hildebrandt alkotása. Mellette nagy tő és tágas térség, amit ha a már meglévő tervek szerint méltóképen rendbehoznak, a legpompásabb háttére lenne az impozáns lovasszobornak....."*

Savoyai Eugen lovasszobrának idekiváncózásáról már a múlt évben a Budapesti c. folyóiratban Losonci Miklós dr., a helybeli gimnázium igazgatója és művészettörténet tanára kifejtette indokait...Róna József alkotása eredetileg sem a Királyi Vár számára készült!...Helytörténeti vonatkozásban viszont valóban nemzeti büszkeség és

egyben idegenforgalmi vonzóerő lenne a 150 éves török rabság alól való felszabadítás döntő ütközetét nyerő hadvezér lovasszobra, egykori kastélya mellett. Savoyai Eugen egyébként is figyelmet érdemel, mert korának legjobban művelt emberei közé tartozott, amit nem csak a ráckevei kastély építésében megnyilvánult ízlése, de Voltairrel és Montesquieuvel való levelezése is bizonyít. Utóbbi itt Ráckevén meg is látogatta...Idevárjuk tehát a szobrot, mert itt van az igazi helye...A szobor itt találna meg nem csak igazi háttérét de valódi jelentőségét!" (Aláírás G.Kováts Mária, dr. 1971)

Utószó

Így volt, igaz mese volt. Remélem amellet, hogy helytörténetet kedvelő (zentai) olvasóim számára szereztem néhány kellemes percet - annak ellenére, hogy a leírtak nem válnak elődeink dicséretére -, írással azt is célelem, hogy a száz év előtt történtek a csata 300.évfordulója ünnepségeit előkészítő bizottságnak tanulságul szolgáljanak. Jelenlegi gazdasági helyzetünket tekintve azonban éppen arra kell számítanunk, hogy lesznek, akik talán nem is akarnának ünnepelni. Ebben az esetben viszont végezetül hadd ajánljam a mai szervezők figyelmébe a *Zentai Híradó* egy mondatát (1901. szept. 22.):

"Szeptember 11-e, e nagy napnak történelmi emléke egy olyan hatalmas tőke, egy olyan öröksége e városnak, hogy valóban bárgvuak volnánk, ha nem igyekeznénk e hatalmas tőkét városunk hasznára, fejlődésére mielőbb értékesíteni."

Még ha szobor nélkül is!

FORRÁSOK:

1. Nagy László: A török világ végnapjai Magyarországon. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1986
2. Varga J. János: A fogyó félhold árnyékában. Gondolat, Budapest, 1986
3. Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája. I. kötet. Zombor, 1896
4. Fábri Jenő: Szentá a török uralom alatt, Zentai Monográfia Füzetek. 8. sz. Zenta, 1967
5. Dudás Gyula: A zentai csata. Zenta, 1885
6. Balogh Károly György: Történet-politikai tanulmányok Eugen Savoya hercege életrajzához megbízható források után. Zenta, 1891
7. Róna József: Egy magyar művész élete. Szerző kiadása. Budapest, 1929
8. Prohászka László: Budavári szoborkalauz. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1990
9. A zentai Történelmi Levéltár levéltári anyagából:
F. (levéltári fond) 003 - Zenta rendezett tanácsú város 39.40.sz. Közgyűlési jegyzőkönyvek, polgármesteri iratok, (A Szobor bizottság jegyzőkönyve és levelezése).
F. 031 - "MOŠA PIJADE" Gimnázium, Zenta. 333.sz. doboz: Gimnáziumi értesítők,
F. 381 - Vujić Joca gyűjteménye. Dudás Andor krónikája I.II.,
F. 385 - Zentai napi-és hetilapok gyűjteménye
10. A zentai Városi Múzeum iratanyagából

Összefoglaló

1697. szeptember 11-én Savoyai Eugen herceg, olasz származású, Franciaországban született osztrák császári hadvezér döntő győzelmet arat II. Musztafa török szultán hadserege fölött a zentai csatában. E végső diadalt követi 1699 januárjában a karlócai békekötés, amely a kereken százötven éves török uralom megszűnéséhez vezet az akkori Magyarország túlnyomó részén.

E nagy jelentőségű történelmi eseményről világszerte számos hosszabb-rövidebb tanulmány, leírás jelent meg napjainkig.

Ezúttal egy kétrészes könyvet tart kezében az olvasó: közreadjuk azokat a korabeli iratokat, amelyeket dr. Barta László szentesi levéltáros tárt fel spanyolországi kutatásai során a zentai csatával kapcsolatban; Balassy Ildikó zentai levéltáros pedig összefoglalja hiteles dokumentumok felhasználásával annak a gyönyörű lovasszobornak a történetét, melyet Zenta városa rendelt a csata 200. évfordulójának méltó megünneplése alkalmából, és amely sohasem került "haza", ma is a budai Vár egyik legszebb díszé.

Rezime

11. septembra 1697. godine austrijski carski vojskovođa princ Eugen Savojski, rodom iz Francuske, stekao je presudnu pobedu nad vojskom turskog sultana Mustafe II. u bitci kod Sente. Posle toga dolazi do mirovnog ugovora u Sremskim Karlovcima 1699. godine, koji je doveo do ukida turske vladavine posle punih 150 godina u većem delu tadašnje Ugarske.

O tom veoma značajnom događaju su do naših dana pisane mnogobrojne studije širom sveta.

Ovog puta čitalac drži u ruci knjigu koja se sastoji iz dva dela: u prvom delu objavljujemo savremene dokumente u vezi bitke kod Sente koje je otkrio dr. Barta László arhivist iz Senteša prilikom istraživanja u arhivima Španjolske; zatim Balaši Ildiko, arhivista iz Sente je na osnovu arhivske gradje sastavila istorijat onog divnog spomenika koji je grad Senta naručio povodom dostojnog proslavljenja 200. godišnjice senčanske bitke a koji nikad nije stigao "kući" i koji je i dan danas jedan od najlepših ukrasa Budimske tvrđave.

ZUSAMMENFASSUNG

Am 11. September 1697 besiegte der in Frankreich geborene österreichische kaiserliche Feldherr, Prinz Eugen von Savoy das türkische Heer des Sultans Mustafa II. entscheidend in der Schlacht bei Zenta. Diesem Endsieg folgte der Friedensabschluss im Januar des Jahres 1699 in Sremski Karlovci, der zum Ende der rund 150 jährigen türkischen Herrschaft im grössten Teil des damaligen Ungarns führte.

Von diesem bedeutungsvollen historischen Ereignis wurden bis heute überall auf der Welt viele Studien und Beschreibungen veröffentlicht. Diesmal hält der Leser ein zweiteiliges Buch in der Hand: wir publizieren im ersten Teil die von Dr. László Barta, Archivist aus Szentes in spanischen Archiven erforschten zeitgenössischen Dokumente über die Schlacht bei Zenta, dann lesen Sie im zweiten Teil von Ildikó Balassy, Archivist aus Senta die auf Grund zuverlässiger Dokumente zusammengesetzte Geschichte der schönen Reiterstatue, die die Stadt Zenta zur würdigen 200. Jahresfeier der Schlacht bestellt hatte, die aber nie „zu Hause“ angekommen ist. Sie ist auch heute einer der schönsten Schmücke der Burg in Buda.

RESUME

On 11th September 1697 Prince Eugen of Savoy, general of the Austrian emperor, born in France, in the battle of Zenta decisively defeated the army led by the Turkish sultan Mustafa II.

This final victory was followed by the conclusion of peace in January 1699 in Sremski Karlovci. It led to the end of the Turkish domination which had lasted round 150 years in the predominant part of Hungary at that time.

A lot of studies and descriptions have been written about this historical event of great importance up to now all over the world. This time the reader is holding a bipartite book in his hand: in the first part the documents belonging to the period and about the battle of Zenta are published, which dr. László Barta, an arhivist from Szentes found during his research work in Spanish archives. Then Ildikó Balassy, an archivist from Zenta (Senta) tells us on the basis of archival documents the story of the wonderful statue which was ordered by the town Zenta for the worthy celebration of the 200. battle-anniversary but which has never arrived "home". Today it is one of the most beautiful decorations in the fortress of Buda.